

נר איש וביתו

מאמרים וביאורים לחנוכה

לע"נ הרב שלמה ב"ר ישראל יהודה ז"ל

נר איש וביתו

מאמרים וביאורים לחנוכה

להארות והערות:

א. אברהם

Avrahamx2@gmail.com

ביאורים בהבנת מהות חג החנוכה

א. בנוסח "על הניסים ועל המלחמות" צ"ב מה ההודאה בכלל על המלחמות הלא מוטב היה ולא היו בכלל וגם אם זה טוב א"כ ההודאה צריכה להיות על הניצחון ולא על המלחמה עצמה?

ב. "מסרת גיבורים ביחד חלשים, רבים ביד מעטים" בשלמא אלו, שעפ"י דרך הטבע מקובל שגיבור גובר על החלש ורב על המועט אך מה ההכרח שהצדיקים צריכים להפסיד בדרך הטבע לרשעים ושדרכם של זדים לגבור על עוסקי התורה?

ג. "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" – מה פשר הכפילות? או שנסתפק בצורה כללית ב"להשכיחם תורתך" או שנפרט גם מצוות ומשפטים, מדוע ההתמקדות דווקא ב"חוקי רצונך"?

ד. מה היה טמון בהתמקדותם של היוונים שאסרו דווקא על ג' מצוות אלו שבת, מילה וחודש?!

ח"א

הכפירה של היוונים ב"מעל הטבע" ומפלתם מידה כנגד מידה.

א. על אף שהיוונים היו בעלי השגות שכליות גבוהות (אריסטו, אפלטון וכו') הייתה להם לרועץ העובדה שהעיקר חסר מן הספר.

עבורם המטרה שבשכליות היתה – פיתוח השכל. גם עבור ישראל הייתה מטרה לפתח את השכל אך התכלית עבורם היתה למטרה שונה ואידיאליסטית – להידבק בקב"ה, כיוון שכל המהות שממנו עם ישראל נשאב הוא מעל למזל ומעל להשגות השכליות הגלויות בחמשת החושים.

ליוונים לא הייתה בעיה עקרונית עם קיום הגוף של עם ישראל, להבדיל מצוררים אחרים כהמן לדוגמא, שרצה לעקור את עצם הימצאותם הקיומית של עם הבחירה ליוונים לא זו היתה הבעיה, אלא עם התחושה שלעם ישראל ישנה עליונות המשרתת אידיאל נשגב יותר מהשגותיהם שלהם, ולכן הם ניסו בצורה אימפריאליסטית לכבוש את "נפשם" ורוחם של עם ישראל ולקבול על חוקי התורה המיוחסים להקב"ה.

יון כשלעצמה, בתור מעצמה שידרה מחד כוחנות, שרירותיות ובידור ומאידך גם מושכלות גבוהות ופיתוח עצמי. היה להם לכאורה מה להציע והם ניסו ע"י שטיפת מח תעמולתית להחדיר כבר מינקות "אין לנו חלק באלוקי ישראל" וכמבואר שקרן השור שימש ליציקת חלב לפיות התינוקות (כבבוקים של היום) והיוונים אמרו לכתוב על קרן השור "אין לנו חלק" כדי להחדיר מינקות.

עוד סיבה מדוע בחרו היוונים להתמקד בקרן השור דווקא נעוצה בכך שהאדם שהולך אחרי שורו לחרוש ולעבוד את השדה יראה כך תמיד את ההכרזה הזו מקרן השור שנגד עיניו. האסטרטגיה של היוונים ככלל לא היתה להשמיד את גופם של היהודים כי אם להשתלט על שכלם ולנתבם בצורה תעמולתית לפיתוח השכל ללא הקשר והחיבור המהותי שבינם לבין הקב"ה.

וכמבואר במהר"ל (נר מצווה ע"מ י"א) :

"כל עניין מלכות זה שהיו מבקשים החכמה וכו' ולכן היו נותנים דעתם על התורה ולבטל אותה מישראל כי לא היו רוצים שתהיה החכמה בפרט שהיא יותר חכמה ויותר עליונה מן החכמה האנושית שהיה להם כמו שהיא התורה שהיא החכמה על הכל וזה לא שייך אל האומות כמו שמבואר תורה בגויים אל תאמין, ולכן היוונים לא היו מתנגדים לישראל כי אם בתורתם כי אל מלכות זו שייך לה החכמה שהיא שכל האדם בלבד ולא שכל האלוקי הנבדל" עכ"ל.

העולה שוב מן הדברים שהיוונים 'בסך הכל' רצו "שוויון", שלא תהיה ליהודים עליונות בשכלם עליהם אלא שיהיו שכלתניים כמותם בדיוק, גם במה שרצו שיכתבו – "אין לי חלק באלוקי ישראל" הכפירה היא רק בחלק האלוקי. כלומר, להיות שכלתן – מותר ואף רצוי, אך בלי שום קשר לאלוקי ישראל.

אך הדבר שהכי מייצג את תורת ישראל הוא האמונה גם במה שאין בו הבנה והוא מעל החושים. "תורה" מלשון "הוראה". אנו מקיימים גם דברים שאינם בהשגתנו להבין רק כי הינם "חוקי רצונך" - רצון ה"ת". (האדמור מקוצק שאל על הסיפור המפורסם בדמא בן נתינא שלא העיר את אביו גם כדי למכור אבן בכסף רב וזכה לשנה אחרת בפרה אדומה, מדוע זכה דווקא בפרה אדומה? ותיירץ שכשגוי עשה מצוה של כיבוד אב בכזו מסירות, נעשה קטרוג גדול בשמים על כלל ישראל, לכן הקב"ה נתן לו דווקא פרה אדומה, להוכיח את גדולתם של עם ישראל שישקיע הון רב על מצוה שהיו לו כ"חוק" ואינו מבין את טעמה בכלל. זה לא מצוי אצל גוי! גוי ישקיע כסף אבל רק כשהוא מבין למה.. יהודי ישקיע כסף על מצוה גם בלי להבין כי זה רצון ה', וזה מה שהוריד את הקטרוג על כלל ישראל).

דבר מהותי זה מפריד ומחלק בין גישת היוונים לבין תורת ישראל. היוונים האמינו רק במה שראו, היהודים-גם במה שלא רואים בפועל אך מאמינים בו. דבר זה בא לידי ביטוי מהותי כאמור דווקא ב"חוקים" - שאין להם טעם והבנה כאמור במדרש "אדם ובהמה תושיע ה'" - "אע"פ שאנו אדם אנו משתעבדים לפניך כבהמה", לכן ביקשו דווקא אותם במיוחד היוונים למחוק ולעקור. זהו הדגש א"כ על הנוסח "ולהעבירם מחוקי רצונך" בדווקא.

דרכי הפעולה ושיטות היונים

בדרכם הנלוזה להשמיד כל דבר שמדיף ריח של חכמה אלוקית, אחת המטרות הראשוניות היתה לטמא את המנורה. ומה העניין דווקא במנורה?!

המנורה היא ייצוג של החכמה האלוקית- התורה הקדושה- "הרוצה להחכים - ידרים. וסימנך - מנורה בדרום".

המנורה והארון בבית המקדש מסמלים שניהם את התורה הקדושה, הארון מייצג את התורה שבכתב והמנורה את התורה שבע"פ, המסורת והקבלה מדור לדור. (ה"העמק דבר" בפר' תצוה (כז, כ). מביא חילוק זה ונותן טעם בכך גם לכך שר' טרפון כששמע דבר נאה ומתוקן בלימוד היה אומר "כפתור ופרח!", כי פלפול הסברות בלימוד שבתורה שבע"פ מקבילים כפשוטו לפיתוחי המנורה וסלסוליה). הראשונים שניסו לעקור את התורה שבע"פ, אותם אלו שנקראים "זדים" ו"מינים" הם הצדוקים (שנקראו ע"ש ב' תלמידי אנטיגונוס צדוק ובייתוס שכפרו בתורה שנמסרה בע"פ. ונקראו צדוקים לפי שצדוק היה העיקרי שביניהם) כמ"ש הרמב"ם בהלכות פרה אדומה פ"א ה"ד ובהלכות עבודת יו"כ פ"א ה"ז.

מאותה סיבה הם ביקשו גם לעקור את התורה מישראל ולכן גזרו על שבת מילה ור"ח בדווקא. ומבואר ששבת ור"ח הם זמנים שניתנו בהם הארות שכליות מיוחדות וזכות הלב להבין ולהשכיל, וגם אות המילה מייצגת את הסרת ערלת הלב ופותחת את חדרי הלב להשכיל ולהבין ממקור האור השכלי- התורה, ולכן מלכות יון אף נקראת "חשיכה" כנגד שמכבה את האור שבתורה. כמ"כ מונח בגזירות אלו ההתבדלות השורשית והאות שמקשר בין ישראל לבורא מחד ומבדלת אותם מכל העמים מאידך, שבת ומילה הם אות ואף ר"ח שישראל מונים ללבנה ולא לחמה כשאר אומות עולם ואת האור הזה של השייכות והקשר בין עם ישראל להקב"ה, רצתה מלכות יון לכבות.

מאותה הסיבה הם טמאו את השמנים בדווקא. השמן הוא סימן למאור התורה, כדאיתא בברכות נ"ז. "הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה", כמ"כ השמן הוא סמל להמשכיות עם ישראל ש"נמשלו ישראל לשמן, מה השמן אינו מתערבב בשום משקה כי אם צף ועולה תמיד למעלה, כך גם ישראל עומדים תמיד למעלה משאר אומות העולם ואינם מתערבבים בהם".

אך יותר מכך צריך להבין, אם היוונים רצו להשמיד את השמן, מדוע לא שפכו אותו או שרפו לגמרי, מדוע רק "לטמא"?

אלא שבכך שבחרו היוונים לטמא ולא לשרוף הוכיחו שוב היוונים כי מלחמתם אינה מלחמה כוחנית בעלמא, אלא מלחמה אידיאולוגית. ככאלה שמייצגים רק אמונה חושית ומוחשית הם בחרו **לטמא** את השמן, פעולה שע"פ שיטתם לא משנה בשמן דבר, אך רק לפי חוקי התורה הקדושה שבה קיים מושג של "טומאה" ו"טהרה" שאינם מצב מוחשי, השמן נפסל. (ואפשר להוסיף ולענות גם לפי"ז על השאלה המפורסמת מדוע לא הדליקו בשמן זה אם "טומאה הותרה בציבור", שאמנם כל עניינם להדר ולא להדליק בשמן טמא אע"פ שהותר, היה כדי להדגיש את העניין הזה שדבר טמא הוא אסור עפ"י התורה אע"פ שלא רואים כלום ואע"פ שמבחינה הלכתית אמנם יש היתרים במצבים מסוימים זו היתה עקשנות אידיאולוגית שלא להדליק בשמן כזה)

ח"ב

מלחמה – למעלה מדרכי הטבע

כידוע שהיו ב' עניינים בנס – המלחמה של מועטים נגד מעצמת העל היוונית וכן נס שיור פח השמן. ונשאלת השאלה המתבקשת, מדוע ב'ועל הניסים' ישנה הודאה על הניצחון במלחמה ואין כל אזכור לנס פח השמן? (ואילו הגמ' מתמקדת דווקא בנס השמן, כמו שידובר לקמן).

ראשית יש לבאר שעיקר הנס – אחד הוא. המכנה המשותף בין נס הניצחון לנס השמן הוא שהנס היה בהנהגת מידה כנגד מידה. באותו הדבר שיון כפרו בו, כנגד ההיגיון השכלי ומעל להשגות הטבע האנושי, כמו"כ המכנה המשותף בין שני הניסים הוא שבשניהם מעט איכותי התעלה ונהיה לדומיננטי.

ובאיזו זכות הנס בא על ידי עם ישראל? בזכות יוזמה של מעטים שהחליטו ללכת ולהילחם נגד ההיגיון ומעל לטבע, באותו כלי מלחמה המיוחד לעם ישראל בלבד המאמין שיש "למעלה מן השכל". החלטה זו, אף שלשכל האנושי נראית אבודה מראש, גרמה לפתוח ממקור עליון מידה שהקב"ה עצמו נלחם לישראל בהנהגה של מעל לטבע, כי הקב"ה מייצג את הנסתר וה"על טבעי" שבבריאה ובתורת ישראל.

ומעתה יבואר שזו הסיבה שבנוסח התפילה "על הניסים" אומרים "על המלחמות". לרבות, שלא רק הניצחון מאת ה' אלא אף המלחמה עצמה נוהלה בידי ה' והמכבים רק עוררו את הנהגת השם בהנהגתם בחינה של "פתחו לי פתח כחודו של מחט" מעבר לאפשרי האנושי הנראה. השתדלות כזו של מעל לטבע גוררת אחריה מידה כנגד מידה את הנהגת הקב"ה של מעל לטבע.

זהו גם הביאור במה ששאלנו תחילה מה ההכרח שדרך ה"צדיקים" להפסיד במלחמה ל"רשעים" ול"עוסקי תורתך" למות ביד "זדים"?

אכן לפי מה שנתבאר צ"ל שזה אינו רק כסיפור הדברים בעלמא, אלא זהו ההסבר עצמו לדברים הקודמים – למה "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים מעטים"? מה היתה הסיבה לניצחון המפתיע הזה?

רק בגלל דבקותם של הצדיקים ועוסקי התורה אל מול כל הרשעים והזדים!

נהוג גם לחלק בין מה שהילדים משחקים בפורים ברעשן (שמחזיקים מלמטה) ובחנוכה בסביבון (שמחזיקים מלמעלה) בב' טעמים:

א'. שבפורים ההצלה באה להם מלמטה (ע"י אסתר שהגיעה למלכות, מרדכי ששמע את בגתן ותרש וכו') ובחנוכה ההצלה באה ישירות מלמעלה ובהנהגה של מעל לטבע..

ב'. שבפורים הגזירה היתה על הגוף ועצם הקיום הפיזי ובחנוכה הגזירה היתה על הנפש והנשמה הרוחנית.

מפורסם בשם הרב מפונוביז' שענה (בכנס היסוד לביהכ"ס ביסודות) על השאלה מדוע "על המלחמות" ולא "על הניצחון", שזה משום שהמלחמה של כוחות הקדושה בכוחות הטומאה לא באו לסיומם וימשיכו להילחם תמיד עד ביאת גואל צדק, ועל עצם המלחמה ביצה"ר ובכוחות הטומאה ועל כך שעוד יש בנו מעט כח להלחם – על כך צריך להודות.

עוד עיין לקמן מה שנראה ליישב ביישוב נוסף על שאלה זו עפ"י משנת הרב דסלר בהגדרת המושג "נס" (וכן הגר"א ווסרמן ב"קובץ מאמרים") שייסדו שגם ל"נס" יש "חוקי נס" כהכנה לנס, כמו שיש חוקי טבע. וכדי שיתחדש נס צריך להניע ולגרום לו להתרחש (וכמו בנחשון בן עמינדב שקפץ לים וגרם עי"ז לים להיבקע) ומה שהניע את נס חנוכה היה המלחמה של המעטים ברבים, המסירות נפש והקנאות שהם הראו קבל עם ולכן אנו מודים "על המלחמות" שהיו ההכנה לנס שנקראת ממילא מבחינתנו תחילת הנס.

"נס וטבע"

- א. מה הקשר בין חנוכה לבין פרשת מקץ?
- ב. מדוע אומרים "על הניסים" דווקא ב"מודים"?
- ג. יישוב נוסף על קושיית הב"ה המפורסמת.
- ד. יישוב נוסף על השאלה המפורסמת מדוע אומרים "על המלחמות" ולא "על הניצחון".
- ה. מהו "להראות ולגלות הנס" ברמב"ם?!

מה זה בעצם "נס"?

הרב דסלר זצ"ל ב"מכתב מאלהו" (ח"א ניסים וטבע עמ' 177) מאריך לבאר מה ההבדל שבין "נס" לבין "טבע", שהלא שניהם מהקב"ה. הוא מביא שאנשים בפשטות חושבים שדרך הטבע זו ההנהגה הרגילה של הקב"ה ופעמים חריגות, כגון שיש בידו זכויות וכדו' הקב"ה "חורג" כביכול מדרך הטבע ו"עושה נס". הרב דסלר שולל מכל וכול דרך חשיבה זו ומביא שאם נשאל אדם איך היכול צמח יענה גיבובי גיבובים וסופו של דבר יגיד "כי כך ה' טבע זאת וזהו!", ומה אם אותו אדם יראה שאדם נכנס לקבר נרקב וממנו יוצא מהקבר אח"כ ילד?! ברור שיאמר שזה **נס גדול**!! ומה בעצם ההבדל?! הרי גם הזרע נרקב ומתכלה באדמה וממנו הקב"ה "מצמיח-ישועה"??

אלא שדבר שהאנשים רגילים אליו הופך להיות טבע כידוע לנו ש"הרגל נעשה טבע" ודבר שלא רגילים אליו הוא ניסי!! ובאמת אם היה הפוך שברגילות אנשים נולדים ע"י קבירת הוריהם זה היה טבע ולהיפך הזרע של הצמח היה נס.

לאור הנ"ל מוכח להדיא שהטבע אינו נמצא כלל בעולם ובמציאות אלא הוא רק הרגל של אחיזת עיניים שנוצר כדי להטעות את בני האדם כאשר לאמיתו של דבר גם הטבע הרגיל הוא בעצם נס!

יסוד נכבד זה כבר נותן ראשית כל נופך למילות התפילה ב"מודים": "ועל ניסך שבכל עת...". וכי איזה ניסים אנחנו רואים "בכל עת ערב, צהריים ובוקר"? הלא "נס" זה דבר חריג?! אך התשובה היא- לא ולא! נס הוא גם טבע, אלא שבעוה"ר כל הרגל נעשה לנו טבע ונסתתמו עינינו לראות בו נס.

האדם לוקח כמובן מאליו את נשמת אפו ותנועות ידיו ורגליו וכל איבר, עד שהוא ח"ו לא מרגיש אותם (ואז אם משהו ירפא זה יהיה "נס"...) וזוהי טעות יסודית. והאמת היא שכל מהלך החיים הטבעי הוא ג"כ ניסי אלא שהקב"ה חקק אותו בבריאה בצורה קבועה ורגילה. והגאון ר' ירוחם זצ"ל (בפר' ויגש) מביא מהרמב"ן חידוש עצום שלולא שהקב"ה מפרסם את הנס כמו ביציאת מצרים אז **כל נס**, גם הכי בולט **כיציאת מצרים** אפילו, היה יכול להראות בעינינו כנס נסתר ולא גלוי, כי כך דרכו של הטבע- להיות מסוגל להבין ולעכל הכל, עד שלא מפורסם להדיא שזה נס גלוי.

ר' אלחנן וסרמן ב"קובץ מאמרים" מביא בכמה מקומות לייסוד שבדיוק כפי שלטבע חוקים משלו גם לנס יש חוקים משלו ורק כשעושים את ההכנות והתנאים הנחוצים למציאותו- אזי נכנסים למהלך של "נס" וכמו שרואים בנחשון בן עמינדב שהקפיצה שלו לים היתה התנאי וההכרח לבוא הנס (ע"י הביטחון בנס)

וההבדל היחיד, כותב ר' אלחנן, בין "טבע" ל"נס" הוא שאת חוקי הטבע אנו מסוגלים, כביכול, להבין או להסביר, (למה האדם מניע את הידיים? שרירים.. וכן כהנה וכהנה הסברים מדעיים- רפואיים- פסיכולוגיים וכו') משא"כ "נס", ששיכלו של האדם מוגבל ולא משייך ומקשר את התנאים והמניעים לנס עצמו.

"וגם הנס של קיום עם ישראל לאורך הדורות יש לו תנאים משלו.."

מכאן אנו מגיעים להלכה של הרמב"ם הנוגעת לימי החנוכה והיא- "להראות ולגלות את הנס"!!

"להראות ולגלות את הנס" פירושו- לחיות את העולם בתחושה שגם הטבע הוא נס, בתחושה ברורה של "אין עוד מלבדו", להבין שגם מה שנראה הגיוני או שניתן לפרש אותו הוא כך רק מבחינה חיצונית ושטחית, משום שהסיבה הפנימית היא מה' יתברך.

ומכאן תצא אולי הזיקה הברורה והקשר העצום לפרשת מקץ. בפרשת מקץ ישנו השיעור מוסר הכי גדול ב"אין עוד מלבדו" הנלמד מיוסף הצדיק.

הסבא מקלם עומד על נקודה כזו: מחד כתוב בפרשה "וירצוהו" ואח"כ כתוב "ויגלח"- "ויחלף שמלותיו" (הוא בפנ"ע, ולא שגילחו וסידרו אותו) ולמה זה? באר הרש"ר הירש שמשרתי פרעה לא רצו שיסתדר אלא רק מיהרו להריץ אותו, כמות שהוא, לפרעה, אך יוסף שהקב"ה עימו, יודע שכך לא מופיעים בפני מלך ומדין כבוד המלכות החליף לצורה מכובדת יותר.

אך מאידך מיד כשיוסף מגיע ופרעה מתחיל לספר לו קוטע אותו יוסף לומר: "בלעדיו"- "בר מן חכמתו" (תרגום) "האלוקים יענה את פרעה".

הסבא מקלם הוכיח מכך שהפס' ממשיך ב"וידבר" (ולא ב"ויאמר פרעה" כמו מקודם) שזה **אותו הדיבור**, היינו שיוסף קטע את פרעה באמצע דבריו. ונשאלת השאלה: וכבוד המלכות איפה? הרי לרוץ בבהילות למלך הוא לא הסכים מפני כבוד המלכות אז לעצור את המלך באמצע המשפט זה כן כבוד המלכות?

ועונה על כך הסבא מקלם: יוסף אכן הקפיד מאוד על כבוד המלכות, אבל מה שקרה שם בבית פרעה היו ה"אינסטינקטים" שלו! אדם שהגיע בדרגה כזו של"אין עוד מלבדו" (ולכן נענש לפי דרגתו על אזכור כפול בפני השר שיצא מגדר השתדלות ומסתמא עוד תיקן ושיפר עצמו בזה במהלך השנתיים ימים), אדם כזה הגיב ספונטאנית כשמשוהו צרם לו בהנהגה של פרעה (שהרי אם היה חושב שוב קצת ייתכן באמת שלא היה אומר זאת לפרעה ומסתפק במחאה רגילה אם בכלל או בהוראת היתר כלשהי) והסבא מקלם השווה זאת כדוגמא למוזיקאי שרגיש לדיוק מוזיקלי וזיוף הכי קטן צורם לו מיד ומסוגל לגרום לו לעילפון.

ובכך כבר נבאר את הקשר בין ימי חנוכה שמהותם וצורתם באה לחזק את ההרגש ש"אין בהם טבע ומנהגו של עולם, הכול בגזירת עליון.. עד שנאמין בכל מקרנו שכולם ניסים!!" (רמב"ן), את התחושה ש"אין עוד מלבדו" בכל מצב, כשאפשר וכשאי אפשר, בזמן שלום ושלווה ובזמן מלחמה. זהו הקשר הבל- ינתק לשיעור הנלמד מיוסף בפרשת מקץ.

על השאלה מדוע ב"על הניסים" נתקן לומר "ועל המלחמות" ולא "על הניצחון" נענו הרבה תירוצים:

- א. שהתכלית היא המלחמה לא הניצחון.
- ב. שהקב"ה בעצמו נלחם בעבורם.
- ג. שעד ביאת גואל אין ניצחון וההודאה היא על הכוח להילחם ועוד..

אך עפ"י היסוד הנ"ל יש לנו פתח לתרץ תירוץ נוסף-

הנס לא מתחיל מעצמו, סתם כך!

כדי ליצור נס יש לגרום לו להיווצר ע"י תהליך מסוים, וכמו בנחשון בן עמינדב, גם בנס חנוכה, הנס לא היה מתרחש לולא מה שקדמו והכינו להיווצר. ומה הייתה ההכנה לנס? המלחמה!!

המאמץ והתעוזה של מעטים נגד כל סיכויי הטבע, הם אלו שגרמו לגילוי הנס (ב"מכתב מאליהו" כותב כי מי שאוחז שהטבע הוא רק אחיזת עיניים והכול נס אז מסירים לו את אחיזת העיניים כי אין סיבה ואז רואה

ממילא את הכול כנס) – ממילא לכן אנו מודים לא רק על נס הניצחון אלא על הגורם שהוביל ופתח את הפתח להשפעת נס הניצחון- "על המלחמות".

קושיית ה"בית יוסף" הידועה והמפורסמת, שאם היה שמן ליום אחד, א"כ הנס היה רק בשבעה ימים א"כ מדוע חנוכה הוא שמונה ימים!?

התשובה היא לפי משנ"ת הכא, שאמנם הנס עצמו היה ז' ימים בלבד, אך ביודענו שלכל נס יש "חוקי נס" המכונים ומהווים אותו, א"כ למפרע התברר לנו כי גם לשמן **שדלק** יום אחד היה חלק חשוב במערך הנס של חנוכה כהכנה לשבעת ימי הנס וממילא הוא ג"כ חלק מהנס ולכן חוגגים ומונים אף אותו כיום בפנ"ע.

התבאר באחרונים שאומרים שלבד מהפרסומי ניסא שיש כלפי העולם, יש גם פרסומי ניסא עצמאי ופנימי שמטרתו - לחזק ולחמם את המושכלות והאמונה שעולה מימי החנוכה לעשות את "הימים ההם- בזמן הזה!". זה עיקר הזמן והקשר שבהדלקת נרות חנוכה. פרסום הנס הזה קיים ב"על הניסים" וזה עיקרו "**להוסיף ולשבח**" (בישיבת ליקווד היו בחנוכה עושים מנחה ארוכה שלא כמו כל השנה שנהגו להתפלל "מנחה קצרה", משום שחזרת הש"ץ היא עוד הכ"ת לפרסומי ניסא ב"על הניסים"), ואולי לכן נתקן לומר "על הניסים" ב"מודים", כדי להדגיש לנו שזה לא עוד אזכרה רגילה של מהות היום כ"יעלה ויבוא" אלא חלק מה"תקנו שמונת ימים (להוסיף) להודות ולהלל", בזה עצמו יש פרסום הודאה והלל ומקומו כתוספת להודאה היום- יומית שבמודים.

בהלכה נתבאר שאם שכח "על הניסים" בחנוכה חוזר ואומר "שיהיה לנו נס כבימים עברו" ב"שומע תפילה".

וצ"ב שהרי הגמ' בברכות אומרת שלא יבקש נס שעובר שבמעיי אשתו יהפוך לזכר, משום שהוא גוזל בכך מזכויותיו!?

אלא נראה שיש לחלק בין נס פנימי (שקורה בתוך הבטן ולא גורם ל"פרסומי ניסא") לבין נס שמקדש שם שמים ברבים ומגלה הנס.

על נס פנימי אסור לבקש ואם כן מבקשים בכל זאת, זה גוזל מהזכויות שיש לאדם, אבל על נס שמקדש שם שמים "שווה" כביכול לבזבז את הזכויות, כי יקבל זכויות חדשות ורבות על הקידוש ש"ש ברבים!

נס חנוכה הוא נס "פרסומי" של פרסום ניסא. כנגד ה"כתבו על קרן השור" מה שנמצא מול עיני האנשים כל היום – (מקביל ל"סטיקר" שנזן של תעמולה פרסומית בימינו) אנו באים גם בפרסום הנס שלנו, הדלקת הנר ברה"ר- לקדש ש"ש ברבים!!!

ההבדל התרבותי שבין תרבות יהודית לתרבות חילונית- יוונית.

פנים וחוץ במחשבת ישראל

"ואל תשיאך חכמת היונים, אשר אין לה פרי כי אם פרחים.." (ר' יהודה הלוי)

מהות חכמת ותרבות יון היא- פרחים. פרחים הם דברים הנראים חיצונית יפים לעין ומספקים, אך אי אפשר לחיות ולזון מהם. פרחים לא משביעים, הם רק אוכל לעין, לעומת זאת התורה היא "פרי"- פרי מזין גם כשהצבע והמראה שלה אולי לא קורץ חזותית כפרח (התורה נמשלה דווקא למים שהם חסרי צבע וטעם לוואי) וגם אם הפרי כן יפה זה רק אמצעי לאכול ולשבע מהפרי. "פרי" זהו אוכל שאפשר לחיות ממנו ולא רק לראות אותו. היהדות רואה בעלים ובירק שסביב הפרי כמגן לפרי אבל הפרי הוא בבירור העיקר והתוצאה, גם הגשמיות והחיצונית הם רק כלי העוה"ז אותם הרוח צריכה לקדש ולהעלות אבל העיקר זה "הקרן קיימת לעוה"ב", הטרקלין שאחרי הפרוזדור.

והאמת שלולא זה היתה טעונה ברור שאלה יסודית: מה ההבדל המהותי כל כך בין חכמת יון לחכמת ישראל? הרי היוונים הגיעו גם כן למושכלות חיים גבוהות ונשגבות שקיימות סוף כל סוף גם אצל חכמת ישראל (הרמב"ם כידוע אף ציטט ממשנת אריסטו כ"אחד החכמים") אז מה ההבדל ומה משנה בעצם מהי הדרך להגיע לאותם היסודות!?

לדוגמא: סוקרטס המשיל את האדם לנוסע בעגלה הרתומה לשתי סוסים, סוס אחד אציל ומיוחס וסוס אחד פראי במיוחד ומי שמחליט למי לתת להשתלט על העגלה זה העגלון שתלוי רק בו את מי הוא מאכיל יותר. כך גם האדם מונע בידי כוחות נוגדים שטבועים בו. כוח אחד- אצילי ושורשי וכוח שני- פראי חסר רסן ומעצורים ו"העגלון" הוא ה"שכל" שיחליט למי לתת לנהל את ה"עגלה".

במה זה שונה מחכמי המוסר והתורה שכתבו שבאדם יש שני יצרים והאדם מחליט ובוחר בשכלו הישר אחרי מי להמשך וללכת?

דוגמא נוספת- אלברט אינשטיין וסר אייזיק ניוטון- שני מדענים בתחומם האישי שהגיעו לנקודות שיא היסטוריות, ודווקא כשהגיעו לפסגת המצאתם כל אחד מהם התבטא להקטין את עצמו (ואע"פ שלא נתכוונו לזה). אינשטיין אמר שהיה רוצה לרכוב על קרן אור בחלל העולם וסר ניוטון אמר שהוא מרגיש כילד שזורק אבן לים הגדול.. שני משפטים אלו מבטאים (שלא במודע כנראה) הכרה שכמה שהם יגיעו רחוק הם מגלים רק כמה הם קטנים בים הגדול. גם צ'ארלס דארווין "מייסד" תורת האבולוציה נתפס בהודאתו המפורסמת שכשהוא חושב על האיבר הזה ששמו- "עין" הוא חוטף צמרמורת!, כי לא שייך בכלל להבין איך דבר כזה מורכב עובד "סתם ככה..".

והאמת היא שאכן כך, אדם שמשקיע במחקר מדעי שנים על גבי שנים ולבסוף מגלה ומוכיח שצדק באותו פרט מזערי שעליו עבד שנים, רק אז הוא מגלה עד כמה העולם מורכב ומלא בפרטים שכאלה, שכל אחד מהם לוקח המון זמן והמון שכל לגלות ולהבין עד כדי שגם לו נחיה לעד לא נוכל להבינם לאשורם.

ולכאורה זהו מוטיב של ענווה בדומה (להבדיל אלפי הבדלות) למשה רבנו ע"ה שבדרגתו הגבוהה שהיה עניו מכל אדם – ודווקא בגלל דרגתו הזו, היה עניו יותר מכולם, כי ככל שאתה מגיע יותר למעלה אתה מגלה כמה שאתה יותר רחוק.

אם כן למה משה רבנו היה "משה רבנו" ואילו מהשאר לא יצא גם חלקיק משה רבנו אפילו? ולמה סוקרטס לא היה תנאי? מה ההבדל ששניהם הגיעו לאותה אידיאה שכלית אך על אחד זה השפיע לגבי צורת מהלך החיים ועל השני לא?

התשובה היא- פרח ופרי!..

חכמת יון מסתכמת בשכל והאדרתו כמטרה וכעיקר בפני עצמו, הכל "חיצוני", אין יותר מזה לדידם בעולם, השכל הוא האלוקים. רק במה שמובן להם בחושים השכליים ויכול לקבל שם והגדרה מקצועית הם מאמינים ומאדירים אותו. גם מבחינה היסטורית היו עסוקים ביון כממלכה כובשת "לאסוף" מכל מקום שכבשו את ה"חכמה" והיופי ה"חיצוני" שבאותה תרבות נכבשת- כך שאפילו החכמה והתרבות של הפילוסופיה, הספורט, הספרות וכדו' אינם נזקפים ישירות להם, כמובא ומוכח בכוזרי, אלא רק נאספו על ידם בקפידה, מה שרצו מבחינתם לעשות גם לחכמת ישראל- לשאוב את ה"חכמה החיצונית" שבה, את ה"יופי", כמו מה שכבר תירגמו את התורה לשפתם וכדו', אך את "נשמת" חכמת התורה של היהודים לא היה לאל ידם להשיג מעולם, כי אינם ברי תפיסה ושייכות לאותו "פנים" תורתי ומהותי שמשמעותו הקשר הבלתי אמצעי בין תורת ישראל לאלוקי ישראל.

בסופו של דבר השכל הוא רק פרח! הוא לא אלוקים, אלא רק כלי נשגב שלא מסוגל להבין את בוראו בחוש. עצמותו של השכל האדיר ככלי רק מוכיח על יוצר גדול יותר ונשגב שעומד מאחוריו ושלידו המוח השכלי הוא רק כלי אומנות שנוצר כדי להבין במוח השכלי את התורה של כל אחד ואחד לפי השכליות האישית שלו, המיוחדת לו. אך השכל כשלעצמו הוא כאמור כלי ואמצעי בלבד שמוגבל בפנ"ע.

אצל היוונים (ונראה שזה כבר מזמן לא רק "יון" אלא מייצג גם את התרבות הרחובית של היום) ישנו חילוק בין המוח השכלי והתיאורטי לבין המעשה בתוצאת החיים, כמו שהוכיח אריסטו שכאשר נתפס בקלקלתו אמר "פה אני לא אריסטו!". "אריסטו" הוא רק בשכל! לא בחיים המציאותיים...

יון הם אלו שהטביעו והנחילו לכלל כולו מושגים הידועים ומוכרים לנו עד היום בתחום הספורט ותרבות הביולוגיה ולקוחים מתרבות יון דאז: "ספורט" = "ספרטא". "אולימפיאדה" = "אולימפוס" (אל יוני שהתחרו לפניו פעם 42 שנים), "בריון" = "בר-יון" (בן יוון), "נוי" = "אותיות יון". כל אלו בבחינת ה"פריחים" של יון- כלי לבידור עצמי והשגת סיפוק מיידי- "קתרזיס" במיטבו.

ולעומת זה להבדיל אלפי הבדלות חכמת התורה- "תורת חיים".

תורה שהיא לא רק "תיאוריה" שכלתנית שנשארת בכוח אלא גם "בפועל" מקיפה אותנו בחיים, ולכן נקרא שמה "תורת חיים"...

תורה ש"כשתקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו" (אגרת הרמב"ן)

תורה של "וידעת".."והשבות אל לבבך".."תורה של "הפוך בה והפוך בה דכולה בה"!"..

על המשניות האמורות במסכת אבות כתוב שהם נקראים על שם אומרים וכתובים בצורה מנוכסת לבעל המשנה משום שהתנא האומר והמימרא שאמר הם לא שני דברים שונים (כמו אריסטו שהיה לו שכל לחוד והיה לו תוצאה לחוד) אלא הם ייצגו למעשה את המימרא שלהם והיו אותה.

זו גם הסיבה שהחכם קרוי פעמים על שם ספרו כמו ה"חפץ חיים", ה"חזון איש" ה"אבי עזרי" וכדו'.. כי ספרו והוא- חדא הם..

אצל היוונים- היופי הוא הטוב, אצל היהודים- הטוב הוא היפה!

כל החשיבות המוגברת ליופי וחיצוניות מיוחסת בשורשה ליוונים שפיתחו והאדירו אותה. תרבות הליניסטי שלמה שדגלה בפיתוח ושימת האדם וגופו כמרכז היקום, (עד כדי שיכלו לעשות את צרכיהם על ספסל ברחוב בעירום מלא וללא כל בושה וצורך בצנעה, דבר המייצג את תרבות ההליניזם), עד כדי פיתוח תרבות ומשטרים קשוחים של "חינוך ספרטני" מגיל צעיר להחדרת האידאה כי פיתוח הגוף, האדרתו וניצולו לספורט וכדומה הוא העיקר והתכלית. היהודים לעומתם, לא בוחלים אמנם ביופי כלל וכלל, אך רק כשהוא מסמל על שלמות פנימית וחיצונית כאחת ולא בעודו חלול וריקני מתוכן, רק דבר שהוא "כי טוב" במהותו הוא גם "יפה" ממילא.

אחד הויכוחים הראשונים בין תרבות יון לחכמת ישראל, היתה בין אלכסנדר מוקדון לחכמי הדרום. מוקדון, שהיה השליט הגדול וכונה בלשון חז"ל "המושל בכיפה", (עד כדי ביטויים לא נתפסים ומצריכים הבנה כמו מה שאמרו חז"ל שאלכסנדר מוקדון משל גם על "גן עדן" וכדו'), נתקל בחכמי הדרום ושאל אותם ג' שאלות: מיהו חכם, מיהו גיבור, ומיהו עשיר.

מבחינתו זו היתה "שאלה רטורית" והרמה להנחתה. היה ברור לו ללא כל ספק ששלושת השאלות מובילות ומנחות אותם לתשובה אחת, יחידה ומוכרחת, והיא: אתה! הלא הוא הגיבור- המושל וכובש את כל העולם, הוא החכם שקיבל דורות של חכמה מזוקקת כתלמידו של אריסטו, שהיה תלמידו המובהק של אפלטון, שהיה תלמידו המובהק של סוקרטס- הוא א"כ מיצוי חכמת יון וגבורתה, ומכח הנסיבות של שליטתו בכל העולם גם העשיר ביותר בעולם.

לא היה לו ספק בנוגע לתשובה, אך הם הפתיעו אותו בסדרי העדיפות השונים שלהם וענו לו אחרת לגמרי, בניתוח ענייני של העובדות: איזהו גיבור? הכובש את יצרו! הלא אתה לא מונע ע"י עצמך אלא ע"י הכוחות השולטים בך, היצרים, התאוות וכו' רק אם תכבוש גם אותם, כמונו, תהיה אכן גיבור. גם עשיר לפי קנה המידה של חכמת היהודים אינו תלוי בהשגת ממון וצבירתו כמו היחס אל הממון הקיים בחינת "השמח בחלקו", וגם החכם אינו מי שמרוכז בעצמו ובחכמתו אלא דווקא זה שיש לו ראייה אחרת שונה, הן בחינת "לומד מכל אדם", הן מבחינת "רואה את הנולד". מי שמפנים שחכמה אינה "חיצונית", בחינת רכישת ידע והאדרתו בעלמא, אלא חיבור עמוק יותר לדבר שורשי, אותו אפשר וצריך ללמוד מכל אדם, תמיד יש מקום להתקדם בו, והמבט הוא תמיד קדימה.

ויכוח זה כבר משקף את הפער המנטלי והגישות השונות בין ה"שכל" והחכמה של יון לחכמת היהודים השורשית.

גם כיום- ולא רק כ"יון" קיים חילוק תרבותי משמעותי זה:

לדוגמא בעלמא: חלוקת כבוד לזולת. בגינוני העולם משמש ה"כבוד" כקרדום דיפלומטי ואינטרסנטי, ואפי' אם זה אמיתי זה כבוד לאדם!! לאותו כבוד התייחסה תורת ישראל כשילילי לחלוטין! האדם צריך לברוח מהכבוד ולהיות כנוע לחברו! אותו ה"כבוד" שכתוב במסכת אבות 'לכבד את הבריות' זה לא מצד חומריות האדם אלא המהות שמעיד וטמון באדם- ה"צלם אלוקים" שבו. רק לזה ראוי לתת כבוד וכמו הכבוד שרוכשים לספרי קודש שהוא לא נועד לדפים ולכריכה אלא רק למהות הקדושה שעומדת מאחוריהם וח"ו לא כבוד אינטרסנטי ולא כבוד דיפלומטי של חנופה.

ומה הנפק"מ בין הכבוד של ה"עולם" לכבוד שצריך להיות מנת חלקם של בני תורה?!

הנפק"מ בסיטואציה של אדם שלובש בגד שעטנז בשוק!!

ההלכה שנפסקה למעשה בשו"ע שאסור לעשות חשבון במצב שרואים אדם אחר לבוש בבגד שעטנז ואפילו אם זה רבו (כשזה במזיד וכשיודע, כמבואר במפרשים) הדין שצריך לקרוע מעליו בלי שום חשבון של כבוד!! למה? כי לפי התורה זה כבוד!!

הכבוד זה לא בגלל מי ומה שאתה אלא בגלל מה שאתה מייצג, בגלל המהות שלך. הכבוד בתורה משוייך חד משמעית לתורה ולהקב"ה ולכן כשהוא מהווה סתירה אז זה גופא הכבוד לעשות את מה שהקב"ה רוצה ולא את מה שהבשר ודם שבך רוצים.

הייתכן שבאומות העולם תהיה הלכה כזו? שמישהו יבין אותה בכלל? הרי אצלם זו סתירה בוטה ל"כבוד האדם וזכויותיו", כי הכבוד נועד אצלם לשרת את האדם ולהחניף לו בתור "סיבה" ולא בתור "סימן" למהות פנימית שעליה הוא מעיד.

ומהיכן זה נובע? מאותה הסתכלות מוגבלת ושיכלית. לראות רק עפ"י החוש, להתייחס לאדם כ"פרח" ולא כ"פרי" שצריך להיות פורה בתוצאתו, כפרי שמעיד על מהות גדולה יותר שהיא מעבר לחמשת החושים.

דוגמא נוספת היא הספרות בימינו. אצל ה"אליטות" החילוניים ואצל כל אדם יודע ספר בעולם הספרות נתפסת הספרות כהאדרה אינטליגנטית של השכל, עניין בפני עצמו. לעומת זאת ציבור אנשי שלומנו שמודע שהכל הוא רק כלי ורואה גם בספרות אמצעי בלבד, אז באמת רק ספרות שמשרתת את המהות שמאחורי השכל היא מבחינתו ספרות רצויה. "עם הספר" זה לא כינוי שמייצג פרסומת ל"שבוע הספר" אלא לספר הידוע (בה"א הידיעה) - "עם הספר" - הוא התנ"ך!! כי זוהי הספרות היחידה שמשרתת את המהות של השכל ולא רק מאדירה את המוח כ"פרח".

התמקדות יון בחיצוניות משורש "יפת אלוקים ליפת"

מצד אחד, אנו רואים בדברי חז"ל יחס חיובי לתרבות היוונית. הירושלמי במסכת פאה אומר שמותר לאדם ללמד את בתו חכמה יוונית "מפני שהוא תכשיט לה". מדוע דווקא לבתו ולא לבנו? תשובה לכך ניתן למצוא במסכת מנחות, שם דנה הגמרא בפסוק "לא ימוש ספר התורה הזה מפני והגית בו יומם ולילה":

שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מפני והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית.

נשים לב כי ר' ישמעאל אינו אומר לבן אחותו שעצם העיסוק בחכמה יוונית הינו שלילי, אלא הבעיה בכך היא מצד ביטול תורה, ואם נמצא שעה שאינה מן היום ואינה מן הלילה - ניתן לעסוק בחוכמה זו.

כמו כן מובאת במסכת מגילה מחלוקת תנאים ביחס לשאלה האם מותר לכתוב את ספרי הקודש (התנ"ך) בכתב שאינו כתב אשורי. ההלכה נפסקה כרבן גמליאל "אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית": אסור לכתוב את ספרי הקודש בכתב לועזי - למעט יוונית.

לעומת מקורות אלו, הנותנים מקום של כבוד לחכמת יוון, שנינו בסוף מסכת סוטה "בפולמוס של טיטוס גזרו שלא ילמד אדם את בנו יוונית". אמנם, זו גזירה מאוחרת יותר מזמנם של המקורות הקודמים, אבל מכל מקום אנו רואים כאן התנגדות חדה לעצם הלימוד. ומספרת לנו הגמרא בהמשך על האופן שבו נגזרה גזירה זו:

תנו רבנן: כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובולוס מבפנים. בכל יום ויום היו משלשלין דינרים בקופה ומעלין להן תמידים. היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית, לעז להם בחכמת יוונית, אמר להן: כל זמן שעוסקים בעבודה אין נמסרין בידכם. למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר, כיוון שהגיע לחצי חומה, נעץ צפרניו ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה. אותה שעה אמרו: ארור אדם שיגדל חזירים, וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית.

אותו זקן יעץ להורקנוס שהיה מחוץ לירושלים שיגרום לאריסטובולוס להפסיק את הקרבת הקרבנות, ומדגישה הגמרא שזקן זה היה בקי ביוונית ובשפה זו הציע את הצעתו. לכאורה, פרט זה מאוד שולי, מדוע העובדה שאותו זקן אמר זאת ביוונית היא סיבה לגזור שלא ללמד חכמה יוונית? מהו הקשר בין החכמה היוונית לבין אותו חורבן?

אם כן, מצד אחד יש בחוכמה היוונית צד מאוד חיובי, היא נחשבת תכשיט, וגם מהגזירה שלא ללמוד חכמה יוונית משמע שבמקור כן למדו אותה; מצד שני, אמנם, החכמה היוונית היא שורש החורבן.

לא רק ביחס לחוכמת יוון קיימות זוויות שונות של התבוננות, אלא גם ביחס ליוון עצמה.

המדרש אומר "נחושת זו מלכות יוון, שהיתה פחותה בכולם". יוון היא הפחותה בכל המלכויות.

ביטוי נוסף לגנאי ביחס ליוון המופיע במדרשים בכמה מקומות, עוסקת בכך שיוון היתה אומרת לישראל "כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל". ביטוי זה מקבל משמעות במדרש בכמה אופנים, וכפי שיצוין. במקום אחד נמשלת יוון לבהרת: "בהרת זו יוון, שהיתה מבהרת בגזרותיה על ישראל ואומרת להם כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל". מהי בהרת? פצע חיצוני ובולט, כלומר יוון דרשו מישראל שיפיגו את

האמירה שאין להם חלק באלוקי ישראל. במקום אחר נאמר: "שם הנהר השני חידקל - זו יוון שהיתה קלה וחדה בגזרותיה, שהיתה אומרת כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל" "חידקל" הוא מלשון חדות, יוון דרשו שיהיו הדברים מחודדים בצורה חד משמעית. ובפעם השלישית, העניין חוזר כך: "והושך זו גלות יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיהם שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל". נמצא שהדגשה זו מופיעה בשלשה אופנים: בהרת - הבלטה חיצונית, חידקל - שיהיו הדברים בצורה מחודדת, ותוצאת הדבר - חושך, הגזירות שאי אפשר לעבוד את ה' החשיכו את עיני ישראל. יוון מתאפיינת אפוא ברצון לעקור את שם ה' מהעולם.

והנה, באופן מפתיע, קיים מדרש שמתאר את עניינה של יוון מפרספקטיבה מנוגדת: "ואת הארנבת זו יוון כי מעלת גרה היא - שמקלסת לקב"ה! דווקא יוון היא המקלסת לריבונו של עולם, וכפי שממשיך המדרש "אלכסנדר מוקדון כי הוה חמי (כאשר היה רואה) לשמעון הצדיק היה אומר ברוך ה' אלוקי שמעון הצדיק". ובהמשך המדרש: "ואת הארנבת זו יוון כי מעלה גרה היא שמגדלת הצדיקים" - שזו מדרגה נוספת לשבח; וממשיך המדרש "אלכסנדרוס כד הוה חמי לשמעון הצדיק הוה קאים על רגליה אמרין ליה מינאי מן קדם יהודאי את קאים אמר להם בשעה שאני יוצא למלחמה דמותו אני רואה ונוצח" (כאשר אלכסנדר מוקדון היה רואה את שמעון הצדיק היה עומד על רגליו. שאלו אותו - בפני אדם יהודי זה אתה קם? אמר להם - בשעה שאני יוצא למלחמה אני רואה את דמותו ונוצח).

לסיכום, המקורות שראינו מעלים יחס כפול לכאורה הן ביחס לחכמה היוונית, והן ביחס ליוון עצמה. את החכמה היוונית גוזרים חכמים שלא ללמוד, ומצד שני יש בה מעלה. האומה היוונית החשיכה את עיני ישראל בכך שאמרה "אין לכם חלק באלוקי ישראל", ומצד שני דווקא מלכות זו היא המקלסת את ריבונו של עולם ומקלסת את הצדיקים.

ננסה לברר אפוא את הדברים:

בספר הכוזרי מתעמת החבר עם חוכמת הפילוסופיה. החבר אינו מסתפק בדיון בגוף טענות הפילוסופיה, אלא הוא דן גם בשורש, במקור ממנו נובעת הטענה של אותה תרבות יוונית. במאמר הראשון שואל הכוזרי את החבר מה יטען כנגד הפילוסופים, אשר בחקירתם הגיעו למסקנה שהעולם הינו נצחי ולא נברא? ענה על כך החבר:

אל הפילוסופים אין לבוא בטענות, הואיל והם אנשים שלא קיבלו חוכמה או דת בירושה, שהרי הם יוונים ... ואילו החוכמה הבאה בירושה מאדם הראשון, זאת אומרת החוכמה המחוזקת על ידי העניין האלוהי, עברה באדם רק אל זרעו של שם, שהוא בחיר בני נח, ומאז לא פסקה ומעולם לא תיפסק מבחירי אנוש אלה. אשר ליונים, לא הגיעה אליהם החכמה כי אם לאחר שנצחו את האומות אשר נלחמו בהם, כי אז הועתקה החוכמה אליהם מן הפרסים, אשר קבלוה מן הכשדים. רק אז קמו הפילוסופים המפורסמים במלכות ההיא, ועוד: מיום עבור המלכות לרומא לא קם בין היוונים אף פילוסוף מפורסם יחיד.

החבר אומר כאן שחוכמת יוון אינה מקורית, אלא היא באה להם דרך כיבוש הפרסים שקיבלו את חוכמתם מהכשדים. במאמר השני מוסיף על כך החבר שכל החוכמות יונקות כולן מעם ישראל. חוכמת הפילוסופיה אינה חוכמה יוונית פנימית, וכפי שמוכיח זאת החבר מכך שלאחר שמלכות יוון נכבשה על ידי רומא לא קם אף פילוסוף מפורסם מהיוונים. כל תקופת הפריחה של החוכמה היוונית היתה בתקופת הכיבושים הגדולים של יוון, שבה היו יכולים היוונים לכבוש גם את חוכמתן של האומות הכבושות.

העניין מופיע גם במדרש "לא גילגל הקב"ה והביא מלכות יוון לעולם אלא בשכרו של יפת, שכיסה ערות אביו". יוון הוא יצירה שבאה מכוחו של יפת, שמקבל רק את ההופעה החיצונית של הדברים. הוא יכול לראותו בצורה מאוד יפה, אבל הוא לא נוגע בתוך, בשורש האלוהי, העובר רק דרך זרעו של שם. לכן מובן מאוד מדוע חכמה יוונית נחשבת תכשיט: תכשיט הוא כלי חיצוני מאוד יפה, וכך גם חכמת יוון הינה מאוד אסתטית ומסודרת.

מובא במדרש שיוון נמשלה לנמר. ר' צדוק מבאר שנמר הוא כלאים מאריה וחזיר הבר, זהו ממזר. לממזרות אין כוח תוכי אמיתי, אין כאן המשכיות מסודרת, אלא זוהי יצירה חיצונית, כוח שנובע מאדום שהוא החזיר ומבבל שהוא אריה. יוון היא צירוף בין בבל לרומי. עתה מובן מדוע יוון היא הפחותה שבמלכויות, כי לכל מלכות יש צד מיוחד, ורק יוון היא מיזוג של דברים אחרים, אין לה עצמיות.

אם כן, כיצד יתכן שדווקא יוון יכולה להתקרב לעם ישראל יותר מאשר עמים אחרים?

יוון נמשלה לחושך. העולם כמות שהוא, בלי הופעת ה', הוא חושך. כל ההופעות החיצוניות שאין בהם את התוך הפנימי הם חושך, ואילו האור הוא היסוד של המשכת ההופעה האלוהית בתוך המציאות. לעתיד לבוא נאמר "לא יִהְיֶה לָךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וְלַלַּיְלָה הַיָּרֵחַ לַלַּיְלָה לָךְ יִהְיֶה לָךְ ה' לְאוֹר עוֹלָם וְאֶלּוֹקֶיךָ לְתַפְאֶרֶתךָ", כאשר הקב"ה יופיע לעתיד לבוא בצורה שלמה, כל המציאות העולמית תופיע בצורה של אור, ולא יהיו כסויים. כאשר יוון גוזרת גזירות על עם ישראל היא משאירה את העולם במצב החיצוני שלו, בלי ההארה והתוכן הפנימי, ולכן היא מחשיכה את עיניהם של ישראל.

ליחס של ישראל אל תרבות יוון יש שני שלבים. השלב הראשון הוא המפגש הראשוני בין יוון לעם ישראל, ובשלב זה יוון "זו ארנבת שמקלסת לקב"ה", זהו המפגש בין אלכסנדר לשמעון הצדיק שראה את דמותו של שמעון הצדיק לפני הקרבות, ובא להבנה שהניצחון החיצוני בקרבות נובע מהתוכיות הקיימת במציאות, הוא הבין שכל כוחה של יוון טמון בכוחו של עם ישראל. כאשר יש שילוב והרמוניה בין הכוח הפנימי לכוח החיצוני "פיותו של יפת יהא באהלי שם" אז יש מצב מתוקן, עד כדי כך שהסיבה שמותר לכתוב ספרים ביוונית היא אותו מעשה של תרגום התורה ליוונית. היתה במעשה זה סיעתא דשמיא, שהרי חוכמת יוון אין לה תוכיות, אבל כאשר היא יונקת מכוח חכמת משה היא יכולה להוציא את הדברים כלפי חוץ בצורה מאוד מתוקנת.

יחס זה היה קיים בתקופת שמעון הצדיק. אחרי שמעון הצדיק בא אנטיגנוס איש סוכו, שהיה אומר "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם" ובאבות דר' נתן נאמר שמכוח דברים אלו יצאו צדוק ובייתוס לתרבות רעה, כפי שמביא רש"י בשם הערוך:

ויהי מורא שמים עליכם - לפי שאין שכר מצוות בעולם הזה, שנאמר: "אשר אנוכי מצוך היום" - היום לעשותם ולא היום לקבל שכר. ושמעתי שצדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס היו ולימד להם אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים שלא על מנת לקבל פרס ולא פירש להם, ויצאו ולימדו לתלמידיהם כך, ולאחר זמן עיינו בדבר והיו סבורים שלא לקבל פרס לעולם הבא ושלא יהיה תחיית המתים ויצאו למינות הם ותלמידיהם ונקראו כולם שבאו אחריהם צדוקים ובייתוסים על שמם.

מבאר ר' צדוק, שהסיבה שהם יצאו לתרבות רעה היתה קישורם לחכמה היוונית. הצדוקים והבייתוסים היו קשורים לאותו מהלך של התיוונות, עד כדי כך שחלק מהכהנים הגדולים לא הוציאו שנתם משום כך. הבעיה בנטייתם אחרי החכמה היוונית היא שחוכמה זו קיבלה אצלם ערך עצמי ועצמאי במקום שתהיה חכמה הטפלה לחכמת ישראל. וכיוון שכך, התוצאה היא שאין חודש ואין שבת ואין מילה - אין הופעות חיצוניות של התורה. אם אין פנים - אין חוץ, כל הופעה שואבת ממקום עמוק ופנימי יותר, ומאחר שבחכמת יוון אין מקום למשמעות פנימית, גם אין מקום להופעה חיצונית.

החשמונאים קמים כנגד אותה התנגדות לצדדים הפנימיים. עניין המילה הוא לכאורה פגם חיצוני בגוף, ואילו היוונים מתנגדים שהרי אין לפגום בצד החיצוני, הוא צריך להיות אסתטי ושלם. וכן היחס לזמנים, אין הבדל בין יום זה ליום אחר ולכן גזרו על השבת וחודש. אין אצל היוונים משמעות לתוכיות הדברים. זהו עניין יוון, כאשר היא מתנתקת מעם ישראל היא אומרת "כתבו לכם על קרן השור" - משהו מוחצן וחיצוני. במגילת תענית מופיע שיוון אמרו לישראל שיכתבו על קרן השור "אין לנו חלק באלוקי ישראל" - אין לנו חלק בהופעה השלמה של האומה הישראלית, אין כזה דבר להופיע את דבר ה' בעולם. וברור שאין אומה בעולם עם סגולה מיוחדת כאומה הישראלית שיכולה להופיע את דבר ה'.

בספרו "אדר היקר" כותב הרב קוק: כנגד פרצת היונים והמתיוונים שכתבו על קרן השור שאין להם חלק באלוקי ישראל תיקנו לכתוב שם שמים אפילו בשטרות, וכנגד ההפרזה הבאה מזה אחר כך מצד העם עד שנמצא שטר מוטל באשפה עשו יום טוב כשבטלו אדרכתא משטרייא משום עת לעשות לה'. אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ועמך כולם צדיקים. אנחנו עכשיו לא נכתוב שם שמים בשטרות, אבל על עמודי ספרותינו החיה ודאי

חובתינו כעת לכתוב שם אל אלהי ישראל, בספרים, במאמרים, בחזיונות, בשירים, בפירושים, ובדרושים, ובכל אותם הכלים שהמחשבות נכנסות על ידם לרשות הציבור...

מבחינת הפן המעשי, יש חשש לבוא ולהופיע את החוכמה היוונית, את התרבות היוונית כלפי חוץ. על כן, את התרבות היוונית אנחנו לא לוקחים כחטיבה אחת, אלא אנחנו לוקחים את הצד חיצוני ויוצקים בו שם שמים וקדושה – ובכך יש שלמות. ועניין זה מתגלה במעשה עם אותו זקן במצור שדיבר ביוונית, ואמר להם – החוכמה היוונית היא לעקור את השורש והתוך מהמערכה הזאת. כדי שהם לא יוכלו לעמוד במערכה, תעלו להם חזיר – תוציאו את הקדושה על ידי הכנסת הטומאה אל תוך עיר הקודש. זו בדיוק התפיסה של החכמה היוונית, ולכן בעקבות אותו מעשה אמרו לא ללמוד את החכמה היוונית.

תקומת ישראל

בפרשת תצווה נאמר: "ואתה תצווה את בני ישראל וייקחו אליך שמן זית זך.."

המדרש תנחומא בפרשה מתחיל לדרוש כך:

"ילמדנו רבינו קטן לכמה נימול, כך שנו רבותינו קטן נימול לשמונה, מה טעם? כשם שנימול יצחק אבינו..."

ויש להבין כמה תמיהות:

- א. בעצם הקשר הבסיסי בין פרשת השמן למאור וברית מילה בקטנים?!
- ב. מה היה בעצם הדיאלוג ביניהם, ומה ענה לו הרב "כשם שנימול יצחק אבינו" הלא הוא נשאל מה הטעם הבסיסי, הסיבה ואדרבא הקושיה עדיין קשה ביצחק ג"כ, מה הטעם נימול??!

וראיתי שיש שביארו והשיאו הלימוד פה לנושא תקומת עם ישראל לאורך הדורות.

רבים וטובים כבר חקרו לאורך כל הדורות מהו סגולותיו של עם ישראל שעל אף שעמים גדולים וחזקים מהם נכחדו כבר מן העולם כלא היו בכלל, מעצמות שלמות התפוררו ואינם ואע"פ כן, דווקא עם ישראל ממשיך להתקיים כעם למרות קוטנו המספרי והשנאה הרבה שכל העולם רוחש לו.

התשובה לכך נמצאת בפרשת שמן למאור: "וייקחו אליך שמן זית זך".

מובא במדרש: "נמשלו ישראל לשמן, מה השמן אינו מתערבב בשום משקה אחר כי אם צף ועולה תמיד מעלה כך גם ישראל עומדים תמיד למעלה משאר אומות העולם ואינם מתערבבים בהם".

ישראל הם בגדר שמן זית זך שטהרתו היא ע"י בידולו משאר אומות העולם וע"י זה הוא צף ועומד לדורות גם כשאומות העולם טובעים במצולות.

אך מה הייחוד שלהם שמבדל אותם מכל "שאר המשקין"?

כל קבוצה, אומה, מעצמה וחברה מתאחדת ע"י גורם משותף ומאחד (אינטרס) שהוא הצד השווה שבהם. ככל שהגורם הוא יותר שורשי ותכליתי כך הגיבוש הוא חזק יותר ואינו דומה גיבוש שהגורם המשותף שמאחד אותו הוא בידור והנאה שמסתכם בכדור לבין חבורת לומדים שהפיתוח השכלי והרגשי הוא תכליתם.

גם לאומות העולם היו אידיאלים, ליון היה אידיאל של פיתוח ומיצוי הכוחות הן מבחינה תרבותית, גופנית וכוחנית ("בריון" הוא מלשון "בר – יון" וגם המילה "נוי" מורכבת מאותיות "יון") והן מבחינה שכלית, הם ראו בתכלית החיים שלהם עניין למצות את הכוחות ולשדרגם ככל האפשר אך היה העיקר חסר מן הספר משום שכשלא הייתה תכלית רוחנית לשם שמים אז סופם להתפרק ולא להחזיק מעמד, ארוך ככל שזה יחזיק- בסוף זה ייפול.

הגורם המשותף בין עם הבחירה לבין הקב"ה הוא עצם הבחירה וההתקשרות שבין העם למלך, תזכורת למעמד הר סיני לעיני כל שבו ניתנה התורה כקשר וכשריד ליצירת קשר והידבקות בבורא, "וארשתיך לי לעולם, בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים", ברית שכרת עם האבות הקדושים לבל ינתק הקשר בין הצדדים לעולם.

אך בימינו, ימים של ירידת הדורות, כשהקשר עם הבורא התרופף בכלל עם ישראל ורק יחידי סגולה כאנ"ש בני התורה עדיין מתבודדים ומתבדלים בטרטוריה משלנו – בית המדרש ומהווים את השמן שצף, ומה א"כ מחזיק את הקשר בין הבורא לבין כל היהודים בתפוצות ובמקומנו, שאינם שומרי תורה ומצוות?

התשובה היא- "אות ברית קודש", חותם ברית הבשרים שבאדם שתפקידו לשמור ולבדל אותו מכלל האומות הוא מהווה הגיבוש המבדיל מן העולם. וזה ייעודו שלכם ניתן.

זה הקשר הבסיסי בין פרשת השמן למאור ובין הברית מילה.

ועדיין, שואל התלמיד "מה הטעם?.."

אין הכוונה מה הסיבה לברית מילה, שהלא ע"ז היה צריך לענות לו:

"ביום השמיני ימול בשר עורלתו.."

אך התלמיד לא בירר סיבה, הוא בירר "טעם", מה הטעם שיהודי שאינו שומר תורה ומצוות מל את בנו, אע"פ שזה מעשה שמתפרש בפשטות חיצונית כאקט ברוטאלי לעשות לילד, שלך, בן ח' ימים בלבד ברית מילה?!

וע"ז ענה לו- כשם שיצחק אבינו נימול!!

יצחק אבינו הוא המקור והמחדש של המסירות נפש וההתבדלות שהביאה לחיבור עם הקב"ה שהלא פרשת העקידה היא זכות וזיכרון לדורות. אותה מסירות נפש של האבות שמלים את בנם היא זאת שנותנת לאותו יהודי ולבנו שמנותק מתורה ומצוות רח"ל את כרטיס הכניסה לכלל ישראל (כמו"כ מבואר בזכות מה שבים ישראל לארץ, בזכות שהיו נימולים) היא מהווה את הגורם המשותף שבזכותו השמן צף וימשיך לצוף עד ביאת גואל צדק.

גם היוונים בהבינם שזה מה שמאחד ומקשר ונותן את התקומה לעם ה' ניסו לעקור את הדבר מהשורש, הם כבר ידעו שלא יעזרו לעקור את הגוף כי לעם ישראל תהיה תקומה תמיד וימשיכו לצמוח גם ממעטים שישרדו (כדוגמת נזקי השואה שהוכיחו שלמרות הכל ועל אף האבידות הרבות והמורל שירד אין סיכוי ב"ה לכלות את עם ישראל) היוונים ניסו בדרכם החכמה לעקור את קיומם של ישראל- מהשורש!! מעצם מה שנותן להם את מקור החיות!!

- הם נטפלו למנורה, למאור ולשמנים שכמו שביארנו הם סימבוליים לעם ישראל.
- הם נטפלו לברית מילה ושבית שהם ברית הקודש שמסמלים את הקשר של היהודים שאפי' פחות מהחרדים לדבר ה' כדי "לכסות" את כל המגזרים וכל קשר שבין הקב"ה לעם ישראל.
- הם ניסו לייצר גזע חדש שאין לו חלק באלוקי ישראל ולכן אמרו "כתבו על קרן השור" (וכמבואר שהקרניים של השור שימשו כבקבוקי שתייה לחלב לפעוטות הקטנים, לכן היה חשוב להם שיכתבו על קרן השור, כדי ששטיפת המוח המתיוונת תתחיל כבר מינקות כדי ליצור גזע חדש).
- הם עקרו את הדלתות מהבתים למען יוכלו לתצפת ולראות כי אף אחד לא מתאגד ללמוד תורה או עושה מצוות בביתו (כפי שהביא הרמב"ם באגרת תימן)
- הם גזרו על כל בתולות ישראל שיבעלו להגמון תחילה ופסלו וסגרו את כל המקוואות למען מיעוט הילודה ופגימה בקדושה ובטהרה, שורש כל בית יהודי איתן.

ואעפ"י כן, הם נפלו במה שהיה חסר לכח שכלם להבין, בעניין "העל – טבע", שאותה יד מכוונת מלמעלה שגרמה עד היום לעם ישראל לשרוד, היא זו שבכול מחיר תמשיך להציל אותם מכל סוג שהוא של לוחמה וזה פועל דווקא ע"י השתדלות מעל הטבע של יחידים (מעטים כנגד רבים וכו') ועי"ז ממשיך השמן להאיר למשך ח' ימים ולעולמי עד א"ה.

חנוכה ופרשת וישב

א'. הגמ' בשבת (כ"ב.) מביאה מאמר "ר' נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום נר חנוכה שהניח למעלה מ'אמה- פסולה ואמר רב כהנא דרש רבי נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים, ממשמע שנא' והבור ריק איני יודע שאין בו מים אלא מה ת"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו"

בעצם האמור הבינו כבר המקשים שהקשר תמוה ובהכרח שבא ללמדנו משהו, שאם לא כן, מה נשתרבו לו לנר חנוכה- "הבור ריק אין בו מים" ?!

ואומנם האריכו הדרשנים לקשר בין הדברים ע"פ הביאור שבשני הדברים ההנהגה של הנס הייתה מעל לטבע והצפוי אך נראה לבאר א"ה קשר אחר

ב'. בפרשת וישב, התורה נוקטת לשון הצלה בראובן שהציל את יוסף (משא"כ ביהודה) "ויצילהו מידם", "למען הציל אותו מידם".

וצ"ב דאם הבור ריק ממים אבל נחשים ועקרבים יש בו א"כ מה ההצלה שראובן הכניסו לכזה בור?!

ואומנם בארו חלק מרבתינו ז"ל שזו הייתה הנהגתם לבחון אם ימות אם לא ורמזו בפסוק "ונראה מה יהיו חלומותיו", שחשבו שאם הוא צדיק לא יפגעו בו הנחשים לרעה.

אך קצת קשה ע"ז ממה שנתבאר להלכה הדין שעד שבי"ד לא מסיימים לדון אסור להם לאכול לחם ולסור מן הדין ופה מבואר שישבו לאכול לחם? וגם פה א"ה יתיישבו הדברים באר היטב.

ג'. "לו ישטמנו יוסף"- במדרש (ויחי ז' טו') מבואר- "מה ראו לומר כך? אמר ר' יצחק עכשיו שחזרו מקבורת אביהם הלך יוסף והציץ באותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו, אמר רבי תנחומא: הוא לא נתכוון אלא לשם שמים- שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס "ברוך שעשה לי נס במקום הזה" והם, והם לא אמרו כן אלא "לו ישטמנו יוסף"

והדבר צריך ביאור- מדוע לא ידעו ולא הבינו שמה שהסתכל בבור היה לומר ברוך שעשה לי נס וחשדו בו ששוטמם?!

מכאן הכריחו חלק מרבתינו לומר שהבור בו הכניסו ראובן ואחיו את יוסף היה בור בעומק של כ' אמה!!

וממילא זו הסיבה:

א. לקשר בין שני הממרות של ר' תנחום בין נר חנוכה לבור של יוסף- שניהם היו בגובה כ' אמה ובשניהם לא שלטא ביה עינא.

ב. ראובן לא שלט בו עינא לראות שהבור מלא בנחשים ועקרבים לכן זה נקרא באמת שהציל וכלפי שמיא גליא שלא ידע (ולא כפשט שהם ידעו ורצו לבחון אותו וממילא לא פלא שישבו לאכול לחם משום שמבחינתם נגמר הדין!), אגב אורחא, מבואר מדוע ביהודה אע"פ שהאחים שמעו לו יותר מראובן למוכרו לישמעאלים ובפועל רק ניצל התורה לא מציינת זכות הצלתו ליהודה ראיתי משום שבארו שיהודה לא רצה להורגו משום ש"אחינו הוא" משא"כ ראובן אמר "לא נכנו נפש", בלי קשר לאח או לא, זה הצלת נפשות אמיתית.

ג. הם לא ידעו לחשוב שהוא מברך שעשה לי נס במקום הזה משום שכיוון שלא שלטא עינא בבור אז לא ידעו באמת שהיה שם נס של נחשים ועקרבים וחשבו שרוצה להזכיר להם עוונות.

נס הנצחון במלחמה ונס פח השמן

תמיהה גדולה עולה מאליה, מדוע בנוסח ההודאה בתפילה אנו מזכירים רק את נס הנצחון במלחמה ומשמיטים את עניין נס פח השמן, ואילו הגמרא בסוגיה הנוגעת לחנוכה מזכירה אך ורק את נס פח השמן ואילו את נס המלחמה רק בדרך אגב?

והגר"ה עפשטיין יישוב ע"כ עפ"י המשנה באבות (הה) "עשרה ניסים נעשו במקדש", וכתבו שם המפרשים שאליבא דאמת נעשו במקדש יותר ניסים, אך המשנה מונה רק את אלו שהביאו תועלת גלויה ומוחשית לעולם. ולפי"ז שייך לומר שבנוסח ההודאה ג"כ הוזכר רק נס המלחמה שהיה יותר גלוי ומוחשי לעולם, משא"כ נס פח השמן שהיה ידוע רק ליחיד סגולה ותועלתו לא הורגשה ע"י המון העם וממילא לא חשו חובה להודות גם עליו.

לעומת זה, הגמרא (שבת כא:) מזכירה אך ורק את נס פח השמן ולא את נס המלחמה, משום שבאמת ניצחון ישראל במלחמה לא מורה כשלעצמו את קירבת הקב"ה לישראל, שכן הוא חוק קבוע שהקב"ה עוזר ומסייע לנרדף כנגד רודפו, כמאמר הפס' "והאלוקים יבקש את הנרדף" (קהלת ג'), ואמרו חז"ל "אפילו צדיק רודף רשע יבקש ה' את הנרדף" וק"ו במלחמת היונים כנגד היהודים, משא"כ בנס פח השמן שבו ניכרה החיבה המיוחדת לעם ישראל.

ממילא כאשר חכמי התלמוד הציעו לפני לומדי בית המדרש את ענין חנוכה, בחרו לספר על נס פח השמן, שהוא המאורע שמעיד על השגחת ה' המיוחדת לעם ישראל וחיבתו אליהם, ולא על הנצחון שאינו בהכרח מעיד על קירבה מיוחדת, אך בנוסח ההודאה, האחיד לכל המון העם ורבדיו, הותאם הנוסח לכל העם ולכן לא הוזכר בו נס פח השמן, שנס זה לא ניכר להמון העם הגלוי, אלא רק ליחיד סגולה בבית המקדש. העם ראה בגלוי רק את ניצחון המלחמה ורק על כך באה הודאתו.

טעם נוסף לשינוי בין נוסח ההודאה לסוגיית הגמרא, שהנה כידוע מטרת יון המלחמה היתה להשכיח מישראל את התורה והמצוות, ואילו השמן מאפיין את התורה וחכמתה כמאמר הגמ' "הרואה שמן זית בחלום - יצפה למאור תורה" (ברכות נו.) וכן "אמר ר' יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמה מצויה בהם" (מנחות פה:) וכו'.

וכיוון שיש לשמן מהות וקירבה מיוחדת לתורה וללומדיה, הציעו החכמים לפני הלומדים דווקא את נס השמן, שנשאר לזכר קיום מאור התורה שבעולם, אך להמון העם ה"בעלי בתי"ם הציעו בתפילה את ניצחון המלחמה שהוא דבר מוחשי יותר להבין.

וטעם נוסף: בבית המדרש לא הזכירו את נס הנצחון במלחמה, משום שבני תורה יודעים שיסוד קיומו של עם ישראל אינו בזכות מלחמות ונצחונות, כי "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה'" ואין למדים ממלחמת החשמונאים כיוון שאין לומדים ממעשה ניסים.

בגמרא (שבת כא:) "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה, צ"ב מדוע לא קבעום ליו"ט מיד לאחר שראו את הנס?"

ונראה כי בשנה הראשונה חששו שיחשבו שהיו"ט הוא על הנצחון במלחמה, אבל לאחר שנה שלמה שבה עסקו בתורה, בעבודה ובמצוות, כבר לא חששו לכך וידעו שע"ז יבינו כולם שהנס נעשה לצורך הרוחניות ומטרת העל שבנס היתה התורה ולומדיה שמצויינים היטב בעיקר בשמן הזך ובהדלקת המנורה.

ההידור בחנוכה ובסוכות

יש ששאלו מדוע דווקא בחנוכה זכינו לראות חג שמקפידים בו כ"כ על ההידורים השונים שבו, החל מהדלקה בשמן וכלה בהוספת נר בכל יום, אע"פ שמצווה זו היא 'בסך הכל' מדרבנן, ואילו אפילו באתרוג שמצוות ההידור שבו היא מדאורייתא - "פרי עץ הדר" לא מצינו עד כדי כך שההידור שבו נכנס לגוף ההלכה כמו בחנוכה שכל ילד קטן כבר נהיה "מוסיף והולך" כ"מהדרין מן המהדרין"?

הפשטות ליישב היא שבחנוכה העניין המרכזי הוא ה"פרסומי ניסא" ובכל ההידורים יש תוספת פרסום - שכל אחד מבני הבית מדליק, שמוסיפים נרות ושהשמן טוב יותר ודולק יותר זמן, בכל אלו יש תוספת בפרסום הנס.

ומו"ח ז"ל הוסיף ליישב על כך, שהסיבה היא שחנוכה הוא חג שמתבסס כולו על ההידור שבזמן המקדש. לצורך כך יש להקדים ולשאל - מדוע היה שמן אצל הכהן הגדול, הלוא לא היה זה תפקידו להדליק את המנורה בבית המקדש?! הדלקת המנורה נעשתה לפי גורל בין הכהנים ב"בית אב" של אותו יום (בכל שבוע היה משמר של הכהנים שחולק לשישה "בתי אב" - אחד לכל יום חול). ואם כן, אם לא לצרכי המנורה, מה עשה הכהן הגדול בשמן זית?

הכוהן הגדול השתמש בשמן זית למטרה אחרת לחלוטין. על הכוהן הגדול חלה חובה להביא קרבן מנחה מיוחד בכל יום, והקרבן כלל שמן: "כל מנחה בלולה בשמן" (רמב"ם: הלכות מעשה הקרבנות יג ב-ד). כידוע, קרבן מנחה כולל "סולת בלולה בשמן", ולכן לכוהן הגדול היה שמן זית עבור הקרבן הזה. כמות השמן הדרושה לקרבן מנחה תלויה בסוג המנחה. לרוב סוגי קרבנות המנחה צריך לוג שמן אחד, אבל לקרבן מנחה של הכוהן הגדול דרושים שלושה לוגים (רמב"ם שם). לכן פך השמן של הכוהן הגדול הכיל שלושה לוגים, כנדרש לקרבנו. וכמה שמן דרוש עבור המנורה? כתוב במשנה (מנחות יג ג) שכל "נר" במנורה (הכוס שמכילה את השמן) הכיל חצי לוג שמן. יוצא שלשבעת הנרות דרושים היו שלושה לוגים וחצי של שמן בכל לילה. והיות שבפך השמן החתום של הכוהן הגדול היה רק שלושה לוגים, מתברר בהתאם לנוסח הגמרא של רב אחאי גאון, שלא היה בו די שמן אפילו ללילה אחד.

עתה נבחן מה הקשר בין פך השמן להידור מצווה. השמן הדרוש עבור קרבן מנחה הוא שמן זית, ואילו השמן הדרוש עבור המנורה הוא שמן זית זך (מנחות ח, ד). כל שמן זית שאינו זך פסול למנורה ואינו טוב מכל שמן אחר שאינו מופק מזיתים. שמן זית זך הוא השמן מהכבישה הראשונה של הזיתים, ונחשב לשמן האיכותי ביותר. כאשר כובשים את הזיתים פעם שנייה ושלישית, יוצא שמן באיכות פחות טובה, אבל די בשמן זה עבור קרבן מנחה.

מכאן יש לשאול מה התועלת בשמן זית שמצאו המכבים בפך של הכוהן הגדול, אם השמן הדרוש עבור קרבן מנחה הוא שמן זית רגיל, שהוא חסר ערך עבור המנורה? התשובה היא שאמנם אין חובה להשתמש בשמן זית זך לקרבן מנחה, אבל יש בזה הידור מצווה. וידוע שהכוהן הגדול היה נוהג להדר במצווה של קרבן מנחה ולהשתמש בשמן זית זך בלבד. לכן כאשר מצאו את פך השמן ובו החותמת של הכוהן הגדול ידעו המכבים שבתוך הפך יש שמן זית זך, ולכן הוא עשוי להתאים גם למנורה.

יוצא אפוא שנס חנוכה של פך השמן התאפשר אך ורק בזכות הידור מצווה של הכוהן הגדול. כמו"כ גם בעצם העובדה שהכהנים יכלו להדליק את המנורה בשמן טמא משום ש"טומאה הותרה בציבור" ועכ"פ בחרו להדר ולחפש ועי"ז זכו למצוא את השמן ולזכות לנס פח השמן.

אילו הסתפק הכוהן הגדול בקיום מצוותו בלי הידור, הרי נס חנוכה לא יכול היה להתרחש. לכן יש דגש מיוחד בהידור המצווה בהדלקת נר חנוכה, וכולנו מהדרים ואפילו נוהגים לשיטת "מהדרין מן המהדרין" לזכר הידור המצווה של הכוהן הגדול.

א"כ עולה לנו שכל הסגולות המיוחדות שבזכותה קיים נס חנוכה, הוא בזכות מעלת ההידור וההתאמצות "מעל לטבע" ומעל לצורך הבסיסי, לכן גם חנוכה לדידנו הוא חג של "מהדרין מן המהדרין" שלהידור שבו יש טעם מהותי ושורשי בעצם התהוות הנס. (העירוני שהמקור לפירוש זה הינו בספרו של הרב זוין "מאוצרנו הישן". הספר היה במקורו ביידיש ונקרא "דער אידישע שטראל").

שינויים בתורת ישראל

מאז ומעולם שאפו אומות העולם שבחרו להילחם בעם ישראל, לצאת חוצץ גם נגד תורת ישראל. למרות שהיגיון של "חיה ותן לחיות" היה מסתבר יותר במקרה כזה, הפריעה עדיין לגויים לא רק העובדה שלהם לא תהיה התורה הזו אלא גם העובדה שלישאל **כ** יש את התורה הזו. שאיפתם ומטרתם אליה חתרו מאז ומעולם היתה לעקור או לשבש מהשורש את תורת ישראל, הן כחכמה בפנ"ע והן כנקודת החיבור והקשר שבין הקב"ה לברואיו.

אמנם חנוכה היא הדוגמא הקלאסית לכך. היוונים בשונה מגזירות אחשורוש גזרו על ניתוק הקשר בין עם ישראל להקב"ה וטמאו את ה"שמן זית זך" של "המנורה" שמייצגים את התורה הקדושה.

אך גם תלמי המלך, בכוונתו לפרש את התורה לשבעים לשון, רצה בעצם יותר מ"תרגום" לתורה, הוא ידע שכשלושים שבעים אנשים לתרגם ספר, אז בדרך הטבע, לתרגום מצטרפת פרשנות ולו מינימאלית כדי להסביר את אותו התרגום, וממילא ב-70 אנשים, כל תורה תקבל פרשנות משלה, קצת שונה מהמקור ו96 התרגומים הנוספים.

התוצאה תהא 70 תורות חדשות שכולן שיבוש של תורת המקור הקדושה.

הם לא הסתפקו בלא להכניס את התורה אליהם אלא הם חפצו בעיקר להרוס ולשבש את התורה לכלל ישראל. לכן ודאי שהצער היה גדול, לא רק מעצם התרגום אלא מהתוצאה הרת האסון שעשויה היתה לבוא בעקבותיו.

ה"אברבנאל" (בתחילת הקדמתו לנביאים) מביא עוד שיבוש שעדיין רלוונטי לגבינו. בכך שהמקור לחלוקת התורה לפרקים היא מכומר נוצרי בשם ג'רונימו (המוזכר גם ע"י משנה המלך בספר הויכוח להרמב"ן) שחילק בצורה זו את התורה לתועלת אותה תקופה, שבה רבו הויכוחים הפילוסופיים והאידיאולוגיים בין הדתות השונות. על ידי חילוקה כך היה קל יותר להסתמך ולהביא ראיות ומובאות מהתורה לשני הצדדים המתווכחים. זו כמובן היתה הסיבה הרשמית שלו, אך מעשיו העידו שגם בכך הוא ניסה והצליח ליצור שיבושים בתורה כשמטרתו המרכזית היא ליצור זלזול ולעג מהתורה. פעמים שגרם לסתם טעויות הנובעות מבורות וחוסר התמצאות בתורה, כמו שמספר את ענין "בגדי השרד" במשכן כפרק חדש – ביחד עם כל ענייני הבגדים, אע"פ שכל אחד שמעיין קלות כבר לומד שהם עדיין שייכים לפרק הקודם של כלי המשכן, כיוון שהם כיסויים למשכן. פעמים רבות הוא בחר להתחיל ולסיים פרק בדבר רע, למרות שאנו יודעים שהתורה עצמה הקפידה בפרשות לא לסיים או להתחיל בדבר רע. הוא הסתמך על העובדה שהתחלה וסוף של כל דבר נחרטים עמוק יותר אצל כל אדם ושם לו למטרה שדווקא הסוף וההתחלה יסתיים כרצונו, לדוגמא כשחתך לפתע ב"ונהי בעיניהם כחגבים" בכך שכך היו גם בעיני עצמם, אע"פ שיש עוד המשך. כמו"כ בבראשית סיים פרק לאחר ששת ימי הבריאה בתור אידיאולוגי שהיום השביעי – המנוחה, לא קשור למהלך של הבריאה והשבוע, אך לדין הוא חלק מהותי מאד מכל בריאת העולם וימי השבוע.

מצאנו שגם בתקופה מסוימת הוא ניסה להשיג את כל ספרי התורה הקיימים ולהחרימם, רק כדי למחוק מתוכם פסוק אחד – "עמוני ומואבי לא יבוא בקהל ה'".

ש' – למה בעצם לא התחלקה התורה מלכתחילה בידי חז"ל לפרקים, שהרי הטעם של ההתמצאות במבואות והיכולת לצטט ולהביא ראיות בנקל, הוא נכון כשלעצמו לכאורה?

ת' – כיוון שלפי חז"ל לא היתה יכולה להיות חלוקה שווה בפסוקים, לדוג' במעמד קבלת התורה, לכל דיברה היו רואים חז"ל ליחס פרק בפנ"ע זה לא הגיוני ומסודר לייחס פרק לפסוק אחד קצר וכד'.

ש' – אם המקור לחלוקת הפרקים הוא בעוכרנו ומקורו טמא ושלילי, למה לא שינו זאת חכמי ישראל מיד כשהיתה להם אפשרות, ומדוע בימינו אנו עדיין חלוקה זו דומיננטית?

ת' – כיוון שמפרשים רבים של התורה כבר כתבו את פירושיהם לתורה עפ"י סדר כרונולוגי זה, ראו חכמינו להשאיר את חלוקת הפרקים הזו, ואולי יש בכך משום "יפת אלוקים ליפת", שהסדר והיופי של יפת הם נאותים כשהם ב"אהלי שם".

הנס שבשמן והציון שבהדלקה

מדוע היה צריך הקב"ה לחולל ב' ניסים בחנוכה? הלא מספיק היה הניצחון שהיה נס בפני עצמו ולמה היה גם צורך בתוספת הנס שמצאו את פך השמן?

הגר"ח שמואלביץ זצ"ל קרא לנס של פך השמן "נשיקה" מאבא. הוא מביא דוגמאות נוספות לכך שהקב"ה מוסיף נס על נס כמו בסיפור דוד שהרג את גוליית שלא זו בלבד שזכה שיהיה לו נס והצליח להורגו ע"י אבן בגולגלתו, הקב"ה הוסיף נס שגוליית נפל קדימה ולא לאחור כמתבקש – כדי שדוד לא יטרח ח"ו ללכת עד ראשו כדי לחרות אותו, אע"פ שלכאורה נס זה "מיותר" ולא היה קורה שום דבר אם דוד היה נאלץ ללכת קצת יותר. כמו כן כשבתייה – בת פרעה מצאה את משה רבינו בתיבה ומחמת הנס קראה ליוכבד אמו להניקו שהיה בכך משום תוספת נס על נס, כיון שלא זו בלבד בעצם הנס שזכה לחלב אמו – כשר וטהור, אמו עוד קיבלה על כך כסף – בבחינת "נשיקה" משמים עפ"י הגדרתו.

הגר"ח שמואלביץ זצ"ל המשיך והמשיל זאת לאבא שלוקח את בנו לקנות נעלים עקב כך שהקודמות כבר קטנות עליו, אם באותו יום הילד הרגיש אותו מאוד, אז הוא הולך וקונה ויוצא ידי חובתו כמו "בעל חוב", אך אם הוא במצב רוח טוב ולילד מגיע באמת, אז אותה קניה הופכת לחוויה ולבילוי משותף עם אבא, ואחרי שהוא יוצא עם הנעלים החדשות הוא זוכה גם לנשיקה על המצח.

היהודים שזכו לעמוד בגבורה מול פרץ ההתייוונות באותה העת זכו לא רק לנס ההכרחי כדמות הניצחון במלחמה, אלא גם ל"נשיקה" שמעידה על אהבת האבא אליהם – בדמות נס השמן "נשיקה" שהיה עקרונית אפשר גם בלעדיה (טומאה הותרה בציבור וכו') והעובדה שהיה נס נוסף באה להעיד על "חביבותם היתרה" כמו שכתב ה"פני יהושע" בחידושו עמ"ס שבת.

זו אחת הסיבות שאנו מציינים את חג החנוכה ע"י הדלקת נרות בשמן ולא ע"י תהלוכת ניצחון – כיון שנס הניצחון הוא כביכול ה"חוב" של הקב"ה שקונה "נעלים" – מספק את המחויבות שלו לבניו, לשמור עליו ולהצילם בכל מחיר, אך הנס של פח השמן הוא הביטוי לאהבת ה' אותנו – אותה "נשיקה כאמור, ואותה אנו באים להזכיר לפניו ולעורר את אהבתו אלינו גם עתה כבכל עת.

חנוכה כחג "על טבעי"

השם: "יון".

כבר במילה עצמה אנו רואים כעין התפתחות אבולוציונית – שלב אחרי שלב מקטן לגדול (י"ד ו"ו ונר"ן סופית), לרמז עכל מה שיון מסמלת התפתחות השכל הטבעי, בלי שורש אמוני.

לעומת "ציון" – אותו הדבר כביכול, רק מציבים קודם את ה"צ" – אותו "צדיק יסוד עולם" – את הקב"ה כשורש הבריאה ואח"כ ממנו מתפתח הכל.

יש בכך עוד ביטוי להבדל המהותי שבין יון לישראל, האם יש מישהו "מעל" אליו כפופים אם לאו.

התהליך: היוונים פרצו י"ג פרצו בדווקא, כמנין "אחד", כדי להביע במודע או שלא במודע, את מהלכם העקרוני להפקיע את הקשר והשייכות בין התורה כ"חכמה" לבין שייכותה להקב"ה. עם תורה כחכמה בפנ"ע- אין להם בעיה, כל הבעיה היא עם רק שזה תורה של הקב"ה (לכן גם אחד שלומד בביהמ"ד אבל מנותק מהקב"ה הוא בתחילת תהליך ההתיוונות, וגם על כך מצוין בשם "יון" – התפתחות תהליך ההתיוונות – מתחיל בקטן כי אתה בעצם לא מחוץ לביהמ"ד אלא רק הוצאת את ה' מהלימוד שלך, אח"כ כבר יוצא מהביהמ"ד והסוף שנהיה יוני גמור).

עפ"י המבואר, אותה הגדר סימנה את שייכותם הבלעדית של היהודים למקום המקדש ושימשה כתמרור אין כניסה לגויים. דווקא אותה פרצו מיד היוונים, כדי לחדד את המסר והפגיעה ב"אחד", לסמן "שוויוניות" מדומה ולכבוש את המקדש בגויותם.

כנגד זה השאירו הכהנים בביהמ"ק את י"ג הפרצות וכל אחד שעלה ברגל לירושלים התכופף והשתחוה לפני אותם פרצות שהיוונים פרצו, ומה העניין ב"טקס" זה? ללמוד להתכופף! לדעת, לזכור ולהבין שיהודים מה שמבדל ומייחד אותנו זה שיש לנו את הקב"ה מעלינו, זו גם הסיבה שאנחנו מתבדלים ולובשים כיפה ל"יראת שמים" על הראש – לזכור שיש לנו משהו מעלינו – "על הראש". שאנחנו כפופים אליו ומשועבדים לו תמיד, וגם כתורה – ההבדל בין תורה כ"חכמה" של הגויים לבין תורתו של הקב"ה היא כהבדל בין דמותו של נשיא ארה"ב למשל, במוזיאון השעווה, לבין דמותו האנושית. לחכמה האלוקית יש "נשמה" גם כשמבחינה חיצונית יש דמיון בערכים או במשמעות, ההבדל עדיין עצום ושונה כהבדל בין דמות משעווה לדמות עם נשמה שנראים זהים על פניו.

על חשמונאי ועל "ימי שמונה" –

מה פשרו של התואר "חשמונאי"?

א. הבית יוסף הציע ע"כ ב פירושים: האחד, כי זהו שמו של יוחנן והשני הוא, על דרך הפסוק "יאתיו חשמונים" שהוא דרך גדולה. וכביאורו השני טענו גם מפרשי התהילים על אתר, האב"ע, הרד"ק והמצודות שחשמונים הם תואר גדולה ולא שם כלשהו. יש שרצו להביא ראיה לכך אף מהפיוט "מעוז צור" ממה שכתוב "יונים נקבצו עלי אזי בימי חשמונים", אך אחרים גם דחו ראיה זו עפ"י דברי תו"ס (יומא ח.) שכידוע הפייטנים לא דייקו פעמים בדברי הלכה וכ"ש על משמעות השם אלא אפ"ל שדאגו רק שיתחרז טוב עם המילה המקבילה- שמנים.

ב. בסידור "עבודת ישראל" הציע כי נקראו כך החשמונאים ע"ש שבאו מהעיר "חשמון" שבנחלת יהודה, המוזכרת בספר יהושע (טו, כז). אחרים שיערו כי מוצאם היה מן העיר "חשמונה" המוזכרת בפרשת מסעי, ועוד מצאו דורשי רשומות כי "חשמונה" הוא המסע הכ"ה מבין המסעות שם.

ג. חנוכה מייצג את כל העניין של "מעל הטבע" וגם מנין הימים שלו – שמונה, רומז על כך. "שבע" מייצג את "הטבע" – העולם נוצר בשבעה ימים, לעומת "שמונה" הוא מספר מעל הטבע, אטמוספירה אחרת לגמרי. "שמן" מלשון "שמונה" – אף הוא מעל הטבע ועם ישראל נמשלו בהתאם לשמן – כל קיומם ומהותם הוא "על טבעי". גם שכתבו בהתאם לכך שגם שמם של ה"חשמונאים" מייצג את רעיון זה ומתחלק למילים: "ח שמונה" – חשמונאי, כדי להביע בשמם את כוחם, ייעודם ומהותם במלחמה של מעל לטבע.

"סביבון" –

הכינוי "סביבון" הומצא ע"י איתמר בן אב"י (אליעזר בן יהודה), כתחלופה למילים שהיו מוצעות לו אז: "חזרזר", "סובסב" והצעתו של ביאליק (שאף כתב כך באחד משיריו): "כרכר", אך התקבלה ע"י ואף הועתקה אצלו על משקל זהה למילה "עפיפון". בספרי הקודש הקדמונים יותר אנו מוצאים לכך כינויים החל מ"חתיכת עץ מרובעת" (בני יששכר), דרך ה"דריידל" (בכ"מ) וכלה ב"גלגלון".

לטעם המנהג מצינו בכמה מקומות:

בספר "אוצר ישורון" מובא כי הטעם למשחק הסביבון, כי גזרו היוונים שלא ללמוד תורה, ובזמן ההוא למדו כולם תורה בע"פ ובאגודה אחת למען יזכירו איש לאחיו פן שכח דבר, והגזירה היתה שלא יתאספו במקום אחד אגודות אגודות. מצאו חכמים בעת הגזירה עצה נפלאה כזו שעשו משחק דריידל להראות אויביהם אם ימצאו ששיחקו במשחק הגלגלון ולא למדו ובהמצאה זו יכלו ללמוד וללמד, לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס שבעבורו לא שכחו תורת ה' שעמדה לאבותינו ולנו.

בספר "בני יששכר" (מובא גם ב"טעמי המנהגים") מביא טעם שמשחקים בחנוכה בסביבון ובפורים ברעשן, כי הנה בחנוכה לא היתה התעוררות מלמטה, רק מלעילא, כי לא עשו תשובה כהוגן, רק השי"ת ברחמיו נלחם להם מלחמתם ממעל, ולכן מסובבים אותו מלמעלה, כדי לרמז ע"כ. אך הפורים שגזרו צום ותענית, היתה התעוררות מלמטה ע"כ אוחזין אותו מלמטה.

עוד כתב בספר "בני יששכר" על אשר המנהג בימי חנוכה שמשחקים הנערים בחתיכת עץ מרובעת ועליו בד' קצותיו חקוקין אותיות גשנ"ה, דהיינו רומי, בבלי ויון ומדי, והמה מנוגדים לד' כוחות שבאדם: גופני, שכלי, נפשי ומלכות הרביעית כולל הכל – ר"ת גשנ"ה. והנה כולם סובבים על המרכז – נקודה אמצעית, הם ישראל המאחדת את הקצוות, ע"כ הקצוות סובבים על המרכז וכולם יתבטלו אל המרכז ואז יהפוך אל העמים שפה ברורה.

ב"אבני נזר" כתב שכיום המנהג הוא לשחק עם התינוקות בסביבון כדי שלא ישנו וצריכים להיות בני הבית נעורים ושיהיה בכך את הפרסומי ניסא.

המנהג לשחק בסביבון אף הוא מייצג את הרעיון שיש משהו "למעלה" מאיתנו. סביבון בעיקרון הוא הדבר הכי לא יציב שיש, כולו עומד על רגל אחת בלי בסיס, ואף על פי כן, כשהוא מסתובב הוא יכול להיות זקוף ויציב למספר רגעים ארוכים, ולמה זה? כי משהו "למעלה" מסובב אותו ונותן לו את תנופה המתאימה לייצב אותו כנגד כל הסיכויים.

גם במלחמה עצמה – איזה סיכוי היה בטבע למכבים לנצח אימפריה שכזו? אפי' לא סיכוי קלוש!!

ובנס פך השמן – איזה סיכוי היה שמפך שמספיק ליום אחד יידלק שמן למשך שמונה ימים? שום סיכוי!

ועדיין – זה קרה גם קרה! ולמה?

כי יש מישהו שמסובב מלמעלה!

נגד כל הסיכויים, נגד השקפה אידיאולוגית של תרבות יון החכמה שבאומות. "ישראל מעל המזל", ישראל מעל ככלל.

"כל גויים סבבוני בשם ה' כי אמילם"!

מנהג "דמי חנוכה".

למנהג לחלק לילדים כסף בחנוכה אין הרבה מקורות, בוודאי לא למשחקים ומתנות. אמנם הב"ח הביא שיש מקור לתת לת"ח הלומד תוספת שכר בימי חנוכה, ועיין במג"א (ריש סימן תר"ע) "טעם מנהג ישראל לחלק בחנוכה מעות לתלמידי חכמים ותינוקות".

ב"בינת ישראל" (קאזניץ) מביא כי "הטעם משום שישראל עם קדשו מפזרים תמיד הרבה כסף בכל יו"ט לחבב המצווה, ובחנוכה ההוצאה על נרות החנוכה אינה רבה, לפיכך מוסיפים ומוציאים ממון בשביל חיזוק ת"ח, ומחלקים לתינוקות מעות חנוכה לפרסם הנס ולחבב המצווה, כי מצווה העולה בכסף רב חביבה יותר, ומנהג ישראל תורה הוא".

המקור הראשון בהלכה ל"דמי חנוכה" הוא המגן אברהם שכתב שהנערים העניים מחזירים בחנוכה על הדלתות לבקש מעות (והדגש על ימי חנוכה שמשמע שזה לא כסף שהם צריכים לנרות ההדלקה, כי לזה הם מצווים לדאוג כבר לפני החג), יש שטענו שעניין "דמי החנוכה" לילדים התחיל מכך כאקט חינוכי, בכך שההורים הביאו לילדים בחנוכה כסף, במטרה שיתנו אותם לעניים הדופקים בדלת לבקש צדקה – כדי לחנכם (בימים אלו שהם זמן טוב לחינוך) לנתינה והענקה לזולת.

בספרים אחרים מובאת גרסה אחרת שגם עניינה חינוך לצדקה, ולפיה העניים התביישו לאסוף כסף וביקשו מילדיהם שהתביישו אף הם לסובב על הפתחים, משום כך הנהיגו כי נותנים דמי חנוכה לכל הילדים בלי תשומת לב מי זקוק לכך יותר ומי פחות, כאשר המטרה היא שעי"ז יגיעו הכספים גם לעניים ללא שיתביישו בכך.

הגר"ש כהנמן זצ"ל (מובא ב"שפתי חיים" מועדים ב עמ' רע"ד) טען שהדמי חנוכה התחיל מהזמן שלאחר "חורבן יון" שגרם לרפיון כלשהו התורה והכסף שחולק היווה גורם מדרבן להחזיר את הנערים לחיק לימוד התורה (כסוג של "מדרבן" ל"נוער נושר") שעזר להם להתחזק בתורה.

ומדוע דווקא בחנוכה כתב המחבר לעניים לאסוף כסף בביתם? סתם מפני שהאנשים נמצאים בבית? ה"משנה ברורה" לא כותב טעם ומפנה ל"פרי מגדים", אחרים (כפ החיים ועוד) כתבו טעמים "עפ"י סוד", אך יש שאמרו טעם שמשתלב בקנה אחד עם מה שכתבנו עד כה: חנוכה כאמור הוא חג שכולו "מעל הטבע" מבחינת היסטורית, אידיאולוגית ומעשית, גם העניים באים בתקווה שבחנוכה יעשה להם הנס ש'ממעט יהיה להם הרבה', אך בשביל שזה יקרה הם צריכים "מעט". את ה"מעט הזה, ה"דמי חנוכה" הם באים לבקש ממי שיש לו, לא הרבה הם מבקשים, רק מעט סמלי כדי שהקב"ה יעשה להם נס וזה יהפוך להרבה.

מנהגים ועניינים שונים בההדלקה:

המשנה ברורה מביא את מנהג המהרש"ל בברכת "להדליק", לברך "להדליק נר של חנוכה" ("של-חנוכה" במילה אחת) בשונה ממנהג ספרד לומר "נר חנוכה" או מנהג אשכנז לומר "נר של-חנוכה" (בשתי מילים). ומנהג זה תמוה מאוד וצ"ב מה הסיבה ואיזו מילה זו בכלל כשמשלבים 2 מילים במילה אחת?

אולי הסיבה לכך היא ה"עניין" שבברכה זו והסמליות שבה, היוונים פרצו י"ג פרצות, כאמור, י"ג כמניין אחד, מביע את השקפתם לעקור את ה"אחד" – הקב"ה מתורת ישראל. כנגד זה תיקנו שב' הברכות שאנו מברכים כל יום: "להדליק ו"שעשה ניסים" מורכבים מ"ג אותיות כל אחד (לפי שיטת הספרדים – "נר חנוכה").

עפ"י נ"ל שהמהרש"ל רצה לברך כמנהג אשכנז ולומר בפירוש נר של חנוכה, אמנם כדי לא לפגוע בענין הקבלי של י"ג אותיות החליט לצרף את זה למילה אחת כדי שהברכה עדיין תהיה י"ג תיבות.

מנהג מעניין נוסף שעורר פולמוס הוא עניין החנוכה של המהרש"ל.

ה"באר היטב" (תרע"ג) הביא שהמהרש"ל קנה חנוכה מכסף ולא ברך עליה "שהחיינו" בעת הקניה אלא שמר אותה ליום השני של חנוכה ובירך עליה שהחיינו לפני ההדלקה.

וכבר שאלו על מנהג זה ב' שאלות עיקריות:

א. הרי בחנוכה אין הבדל בין היום השני ליום החמישי לכאורה ומדוע א"כ התאמץ לברך שהחיינו נוסף דווקא ביום השני ולא בשאר היום יכול להביא ביום אחד פרי חדש ובאחר בגד חדש וכדו' ולברך כל יום שהחיינו?

ב. כיון שה"שהחיינו" על החנוכה לא קשור למצוות ההדלקה אלא לכלי חדש, יש לדון איך ומדוע ה"שהחיינו" הנ"ל לא מהווה הפסק בין ברכת ההדלקה להדלקה עצמה?

ראיתי יישוב שענו שהמהרש"ל חש לשאלה של ה"בית יוסף" (שהלא הנס היה בשמן רק ז' ימים כי ליום הראשון באמת כן היה שמן טהור) ולכן ביום הראשון ציין את נס הניצחון וע"כ היה גם ה"שהחיינו".

כדי לציין ביום השני את תחילת הנס של השמן, בחר לברך "שהחיינו" על החנוכה, ממילא מובן למה דווקא ביום השני (שהיה תחילת הנס של השמן) וממילא גם אפ"ל שהחנוכה קשורה לעניין ההדלקה וה"שהחיינו" הוא בעצם על נס השמן בקישור לחנוכה ולפ"ז מובן א"כ מה שזה לא מהווה הפסק.

מעלת הזהיר בנר חנוכה:

הגמ' מביאה פעמים סגולה שבנרות לבנים זכרים ות"ח. פ"א בנרות שבת "הרגיל בנר הווין לו בנים ת"ח" ופעם נוספת "הזהיר בנר חנוכה" וכו'.

וכבר עמדו המפרשים על ההבדל בגרסאות בין "הרגיל" ל"זהיר" ובמהרש"א ביאר שהלשון "זהיר" שייך על המדליק עצמו שיזהר וכיוון שבשבת האשה היא המדלקת את הנרות (כמ"ש במס' שבת על ג' דברים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה, בחלה ובהדלקת הנר) ולעומ"ז הבעל שתפקידו רק להעיר ולהזכיר נאמר בשבת בלשון רגילות – "רגיל".

לעומ"ז בנר חנוכה – שהבעל הוא המדליק, נאמר עליו לשון "זהיר".

ואולי אפ"ל לפ"ז מדוע בנר שבת שהלשון הוא "רגיל" (למהרש"א) זוכה ע"י כך לבנים ת"ח, ולמה לא הוא בעצמו נהפך לת"ח?

אולי צ"ל שכיון שגם בהדלקת הנר תפקידו הוא רק לדרבן ולהיות רגיל להזכיר – ולא בהדלקה עצמה, לכן זוכה גם במידה כנגד מידה, לבן ת"ח שיהיה לו ולא הוא בעצמו.

(ובאליה רבה (סי' תרע"א ס"ק ב) ענה ע"ז בפשטות, משום שנר שבת אשה מדליקה, ולכן ממילא הברכה היא לא עליה אלא על בניה שיהיו ת"ח).

"חנוכה" – חג החינוך

דורשי רשומות למדו כי "חנוכה" מלשון "חנוך ה'", וע"י הפקת לקחים מסוימים מחג זה, אפשר לזכות ולקנות דרך השקפתית בנוגע לדרכי החינוך בדרך ה'. נר חנוכה זה גם המצווה היחידה שהאשה יכולה "להחליף" את בעלה ולהדליק בעת הצורך במקומו, בשונה משאר מצוות שמוטלות אך על הגבר, כרמז לכך שהחינוך נמצא לא רק בידי האבא אלא גם, ואולי אף יותר- בידי האמא שנמצאת בבית ומגדלת את הילדים ומטיבה את הנרות.

רמז נוסף לזיקה שבין חג החנוכה לחינוך הילדים מצינו גם בכך שמנין "ילד" עולה 44 כמניין כל הנרות שאנו מדליקים בחנוכה (כולל השמש). גם מבחינה היסטורית כבר ראינו שאף היונים הבינו את ערך ההטמעה מינקות כשהודיעו "כתבו לי על קרן השור" ששימש לדברי המפרשים כבקבוק חלב של היום ליונקים ובכך רצו לשטוף את מוחם לאידאות היווניות מינקות.

כלל ראשון: "איך מחנכים? בשכל?" – "וסימך- מנורה בדרום"

החנוכייה, שמייצגת את הכלי שלנו לחינוך- מונחת בדרום- "הרוצה להחכים ידרים", ומציינת לנו שהכלי הראשון בחינוך בפועל (לבד מתפילה שעליה ללוות את כל התהליך כולו) הוא שימוש בשכל! לא כל ילד דומה לאחריו, לא כל דרך פעולה, גישה או "שיטה" מתאימים לכל אחד ורק שימוש מעקבי בשכל ובתבונה, באמצעות ניסוי וטעייה, יכול להצדיק דרך פעולה מעשית בשטח לגבי כא"א כשלעצמו.

(מסופר על קצין כיבוי אש שבסופם של לימודי הכבאות שאל את תלמידיו רק שאלה אחת בלבד לסיכום: "איך מכבים אש?", כולם הצביעו, זה ענה במים, זה ענה בשמיכה, חבירו ענה במטף וכו' וכו' אך הוא לא קיבל שום תשובה, וכששאלו אותה ענה מה התשובה הנכונה: אש - מכבים בשכל! לכבות שריפות, אמיתיות או מדומות, צריך להשתמש בשכל ולדעת להתאים את שיטת הפעולה לאובייקט עצמו. רק דבר אחד מכל ה"הנחיות" וה"שיטות" אכן מתאים ונצרך לכולם באותה מידה – התפילה!).

כלל שני: פיקוח על התכנים ויציקת השמן המהודר ביותר.

השמן, מייצג את מה שאנו יוצקים בפועל לחנוכייה. לא בכדי הגמ' בוחרת ב"שמן זית זך" לציין כדרך חינוך מועילה ואפקטיבית – "הזהיר בנר הווין לו בנים ת"ח". נר מייצג את הבנים, מי שזהיר ורגיל להשקיע בתוכן שהוא יוצק בחינוך הבנים, שיהיה ככל האפשר שמן זית זך מכתיבה מעולה, לחשוב על טהרת הכוונות והחינוך שבמעשיו, לכתות ולחשוב היטב היטב מה הילד רואה בעצם בבית, מה הוא שומע ומה הוא קולט בחושי העדינים של ילד שקולט צורת בית, האם זה הכל "זך" וטהור או שזה מהול בקצת סתירות פה ושם.

ככל שנשדר כהורים ומחנכים לילדינו תוכן יותר צלול וברור כמו אותו השמן הזך כך יאיר בע"ה אורם בצורה זכה וברורה יותר, וכל זאת במסגרת עבודה קיימת שלנו לעשות בדק בית, לבדוק ו"להיטיב את הנרות" כדי שיהיו בע"ה "בניך כשתילי זיתים סביב לשולחןך" – תוצר של שמן זית משובח ביותר.

כלל שלישי: סבלנות בחינוך.

הרש"ר הירש זצ"ל במאמרו על "זריעה ובנין בחינוך" עמד על חילוק יסודי ומכונן בצמיחת ובניית האדם עלי חלד. ישנן שתי פעולות שונות של צמיחה ובנין. צמיחה הינה תהליך טבעי בעולם. מה שנזרע באדמה צומח מעצמו ומאליו, מאידך בנין הוא דבר שהאדם עושה. מניח יסוד, ואחר כך נדבך אחר נדבך עד שהבית מוכן.

הקב"ה הנהיג את עולמו בשתי הנהגות אלו גם יחד ובצירופן הוא מביא את העולם לידי תכליתו המושלמת, (גם) בתפילה אנו מוצאים כבר אזכורים לצמיחה כמו: "מצמיח קרן ישועה", "ומצמיח ישועה", "את צמח דוד" לעומת אזכורים לבנין כמו: "בונה ירושלים").

מעין זה כותב הרמח"ל "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה" וכו' כבר בארבע המילים הראשונות אותן יכול הקורא לחשוב כמליצה של הרמח"ל שרצה לפתוח בר"ת לשם ה' וכדומה אנו מגלים שרמזו כאן יסוד ושורש לתהליך בניית האדם. הרמח"ל קובע כי גם בעבודת ה"ת ישנם שני מהלכים. חסידות צריכה יסוד. חסידות היא המידה העליונה בבנין האדם, ובנין צריך יסוד. ככל שהבית מתעתד להיות גבוה יותר כך היסוד מוכרח להיות עמוק יותר.

לגבי ה"עבודה" משתמש הרמח"ל בלשון "שורש" וכוונתו לומר בזה כי עבודה היא תהליך אורגני הצומח באדם, אך תהליך זה מוכרח לצמוח משורש כי אם אין שורש אין צמיחה.

(דוגמא לשתי בחינות אלו היא: ראש השנה ויר"כ. ראש השנה, אף שהוא שייך לעש"ת, אין בו וידוי על החטאים, אלא כולו התחדשות מלכו"ש בעולם וקבלת עול מלכותו. זוהי זריעת חיינו לשנה החדשה וממנה צומחת עבודתנו במשך השנה. ביום כיפור אנו עוסקים בווידיים על חטאינו ובחיפוש דרכים לתקן אותם, עד כדי שבתפילת נעילה אנו מגיעים לקבלות ברורות כיצד לבנות עצמנו מחדש).

על דרך זו אפשר להבין גם את עניין הצמיחה והבנין בחינוך (חינוך עצמנו וחינוך ילדינו). בחינוך ישנה זריעה לתורה ומצוות כמו: "קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וקר"ש.."(סוכה מב). זוהי הזריעה. הילד שומע לראשונה מושגים כמו תורת ישראל, משה רבינו וכדומה. כמובן לאחר שהתבואה נזרעה והיא מתחילה לצמוח היא זקוקה גם לגשם המרווה ומצמיח אותה. אצל הילד זו האווירה החמה בבית והיחס הם מצד אביו ואימו ויחד עם זה- הדוגמה החיה של ההורים בקיום המצוות בשמחה.

על תהליך הבנייה שבחינוך אנו מוצאים במשנה באבות (ה, כא): "בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא" וכו'. כאן לימדנו חז"ל על תהליך הדרגתי בבנין האדם לתלמיד חכם, אשר עליו להיות מותאם

אישית להתפתחותו הטבעית של הילד, לא לדרוש מהילד דברים שמצד גילו והתפתחותו עדיין אינם ברי השגה מבחינתו כדי שלא ימאס בהם ויגרם עי"כ נזק רב להתפתחות הרוחנית שלו.

מחד א"כ, גידול ילד מצריך טיפוח, כמו גידול של עץ. דגש מיוחד מצריכה עבודת הזריעה מכיוון שאם רוצים שמשוהו יצמח מוכרחים לדייק ולזרוע בדיוק את הדבר בו מעוניינים, ואחר כך הזרע יצמח מעצמו בתהליך הטבעי כאמור לעיל.

מאידך, צריכים לבנות אדם. אי אפשר לסמוך על הצמיחה העצמית לבדה כדי שלא יצמח "פרא" לכן בונים ומקנים לילד מעלות בצורה נבנית של נדבך אחר נדבך. מצמיחה ללא בנייה יצא צמיחה פראית- פרא אדם.

מבניה ללא צמיחה עושים מהילד "רובוט". רק צירוף שני הדברים יחדיו, כח הצמיחה ומעשה הבניין, זהו ה"חינוך" בהגדרתו.

חנוכה מלמד אותנו מכמה מקומות שונים על כמה אנו זקוקים לזמן וסבלנות. כשלעצמו הוא החג השלם הארוך ביותר ובו ח' ימים בהם אומרים הלל שלם (ואפי' בפסח ובסוכות לא אומרים כל ח' הימים הלל שלם).

מלבד זה מצינו הידור בנרות שידלקו כמה שיותר זמן, התעסקות רבה סביב זמן ההדלקה ואורכו והתאמתו המעשית לסביבה הרואה ונוכחת.

שאלו פ"א את הגר"ח קנייבסקי שליט"א על הנוסח המעניין והחריג ב"על הניסים" של חנוכה "עמדת להם בעת צרתם" ולמה בפורים נוסח זה אינו מופיע והוא בתשובה הפנה אותם לגמ' שמספרת על בת בילגה שהייתה מזרע כהנים שנישאה לקצין יווני, ונכנסה בנעלים למקדש והייתה מבעטת במזבח ואומרת "לוקוס לוקוס (ע"ש זאב שאוכל קרבנותיו) עד מתי אתה אוכל קרבנותיהם של ישראל ואיך עומד להם בעת צרתם" כנגד זה, שנים אחרי, כשהקב"ה הוכיח את ניצחון היהודים ביוונים שהיה בנס, נוסחה "תשובה משמים" לבת בילגה שהייתה חסרת סבלנות.

הנה- אם היית מחכה קצת ולא מבעטת מיד, היית זוכה לראות שכמו תמיד הקב"ה אכן עמד לישראל בעת צרתם. רק קצת סבלנות. הקב"ה לא מחויב לנו לקצב הרצונות שלנו, יש לו סיבה ותזמון מדויק להכל, רק אנו צריכים סבלנות.

(גם בפרשה סמוכה לחנוכה רואים שלא "מוותרת" כביכול על יוסף ומתפללת לדינה וכביכול מפסידה מויתור וחשיבה על הזולת. אך ההיסטוריה בהמשך מוכיחה שמדינה יצאה אסנת ואע"פ שלא זכתה לחתן הכי מושלם בעולם כמו הציפיות ה"וורודות" ממי שנולדה מויתור סגולי שכזה, אלא נאנסה ע"י חמור בן שכם, עכ"פ נולדה מזה אסנת (במפרשים ב' ששמה מלשון "אסון") שנישאה ליוסף והעמידה לו שני בנים שנחשבו כב' שבטים!! רק צריך סבלנות והכל מסתדר..)

גם "חינוך" הוא מושג המצריך ים רחב ועמוק של סבלנות. אבנים שחקו מים. אין חינוך שלא משפיע אך לא רואים תמיד את תוצאותיו מיד. אין "אינסטנט" בחינוך ועל אף רצוננו הרב איננו יכולים להכניס את ילדינו ל"מיקרוגל" ולהוציאם מחונכים אחרי שתיים וחצי דקות. "חינוך" הוא תהליך ארוך ומורכב – כצמיחה ("האדם עץ השדה"), תהליך שמצריך הרבה סבלנות וכוך לעיתים גם בקושי, כדי להנביט ולהצמיח פירות מוצלחים, שלפעמים ניכרים רק אחרי שנים ע"ג שנים.

מסופר על ילד שברח מאימי השואה עם אימו באוניה צפופה, כשכל מיטלטליהם וכספם נשארו מאחור ולאמא היה חשוב לקחת איתה רק מזוודה אחת – מלאה בסירים וצלחות טבולים ומוגעים היטב, כדי להיות בטוחה שאוכלת בכלים הכשרים שלה!!

לימים הבן גדל ונהיה איש עסקים חילוני מובהק וגם מיליונר גדול, אך פעם אחת הלך לפגישה של אנשי עסקים במסעדה לא כשרה וכשעמד לפני הצלחת עם ה"שרימפס" עלתה בו ההכרה לפתע ועימה עלה לו גם הזיכרון של האמא שויתרה על הכל וסחבה באוניה הצפופה לכל מקום את המזוודה העמוסה בסירים רועשים מפח, רק כדי שיאכל בכלים כשרים! "איך אני יכול לאכול שרימפס?" הוא הזדעזע!! ומאז כמובן תפס את עצמו, התאפס וחזר לקיים את כל התורה והמצוות, והיה זה שכרה ועילוי נשמתה של אמו הצדקת שסחבה איתה סירים!

והכל ממעשה אחד של חינוך שנספג! מעשה שגרם בעיתו ובזמנו, שנים אח"כ, לשינוי מהקצה של הקצה, אבל רק עם סבלנות ואורך רוח אפשר לראות זאת בחוש. ובניתיים שומא עלינו לסמוך על הכל יכול שיודע ורואה הכל, שהוא לא שוכח כלום ולא משאיר שום קצוות פתוחים!

"מסרת גיבורים ביד חלשים, טמאים ביד טהורים"

היה קשה לי, איזה "טמאים" שייך בגויים? הלא כל המושג של טומאה וטהרה הוא רק בעם ישראל, א"כ מה שייך להדביק על הגויים תואר של "טמאים"?

וחשבתי לומר אולי חידוש דזה איירי על המתיוונים דבהם שייך לשון טומאה וכדו' ואח"כ הראו לי (בשם הגר"ח שליט"א) שהביא ממסכת נדה (מובא גם במסכת שבת ויומא) דהגויים איקרו זבים לכל דבריהם, וממילא מוכח כי שייך בהם שם טומאה תמידית דאיכבע להו.

בביאור מחלוקת ב"ש וב"ה בהדלקת נר חנוכה:

א. כידוע (שבת כא:) ב"ש סברו שפוחת והולך כנגד פרי החג וב"ה סברו מוסיף והולך דמעלין בקודש ואין מורידין והלכה כמותם.

ויש לבאר מחלוקתם, עפ"י מה שידוע דב"ש הם בד"כ המחמירים וכתוב בספה"ק שהם מייצגים את מידת הדין ואילו ב"ה הם מידת הרחמים, ואיתא באריז"ל דלעת"ל כשיתוקנו הגבורות תהיה הלכה כב"ש ורק לעת עתה לא ניתן להנהיג את העולם במידת הדין. ובחז"ל איתא דעלה במחשבתו של הקב"ה לברוא העולם במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת הרחמים למידת הדין. ויש כאן לשון מיוחדת בחז"ל שאע"פ שאין ח"ו הר"א ומסקנא בדברי הקב"ה עכ"פ הדין הוא המחשבה של הקב"ה והלמעשה של הבריאה פועל עפ"י מידת הרחמים.

וא"כ י"ל שכשהקב"ה עושה לנו נס, אנו רואים רק את ה"למעשה" של הנס, כאשר הוא כבר יצא לפועל, אך לגבי הקב"ה הנס כבר היה גמור ומושלם לפני עשייתו. והנה כשפך השמן דלק יום אחד לא ידענו עדיין כמה ימים יהיה הנס, וכשראינו שהנר דולק עוד יום ראינו שוב נס וכן הלאה והלאה, כך שלמעשה כל יום היה לנו חידוש בנס, אבל ב"עלה במחשבה" מצד הקב"ה היה הנס כבר סופי ומושלם מלכתחילה שהפך ידלק ח' ימים וא"כ בכל יום ויום התמעט מהנס והיה פחות ימים של נס.

וממילא אליבא דב"ש שהם ה"עלה במחשבה תחילה" של הקב"ה - אצלם באמת מתחיל הנס בשמונה נרות ופוחת והולך, אך לב"ה שהם ה"במידת רחמים" ובמהלך של ה"למעשה" - ראינו שהיתה למעשה כל יום התחדשות בנס שהוסיפה והלכה ולפי זה פעלו להעלות בקודש ולא להוריד, ונקבעה הלכה כמותם בעולמנו עולם המעשה כאמור. ("יקרא דאורייתא" בשם הגר"צ רוטנברג שליט"א).

ב. עוד נראה לבאר מחלוקתם בעומק, שכן גם באופן לימוד התורה יש ביניהם חילוק, דהנה הדלקת הנרות רומזת על הצלחה התורה"ק - "נר מצוה ותורה אור", ובלימוד התורה"ק קיימים שני דברים הגורמים להצלחה: א. חידוד המוח שע"ז מתחדשים דברים נפלאים. ב. זכרון הלימוד שלא ישתכח - לאוקמי גירסא.

וכאשר נתבונן בחיינו עצמם נראה כי קיימות שתי תקופות: בימי הילדות, כאשר זוכרים היטב את הלימוד בדומה ל"נייר חלק" כמובא בחז"ל, ואח"כ בימי הזיקנה מתחיל הזכרון להיחלש, מאידך הבנת השכל משתפרת בתקופה זו כדברי הפסוק: "בישישים חכמה ואורך ימים תבונה". נמצא שבימי הנעורים כאשר עדיין השכל לא התפתח כראוי שאיפת האדם להגיע להבנה אמיתית בתורה"ק, ואילו בימי הזיקנה שזוכים להבין היטב השאיפה היא שהלימוד של ימי הנעורים לא ישתכח.

מצאנו שב"ש היו חריפים יותר מב"ה וחכמים לא ירדו היטב לסוף דעתם (יבמות יד. דהו מחדדי טפי) ממילא שאיפתם היתה להוסיף ולזכור היטב את לימודם, לכן כשהדליקו את הנרות (הרומזים כאמור על התורה) היו בחינת "פוחת והולך" שכן בימי הזיקנה הזיכרון נחלש ולכן לשיטתם אף מספר הנרות פוחתין, ואילו ב"ה זכרו טוב ורצו להוסיף תמיד בחידוד והבנה בתורה, ומאחר ובה האדם הוא "מוסיף והולך" שע"י החזרה והשינון על הלימוד הוא מוסיף גם בהבנה, לכן גם במספר הנרות מוסיפים והולכים לשיטתם. (החת"ס ז"ע)

ג. חז"ל (עירובין יג:) אמרו "מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי ב"ש, ולא עוד, אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהן". פירש ע"כ הגר"ח שמואלביץ זצ"ל: לא מתן שכר יש כאן, לא כתשלום בעבור ענוותנותם זכו ב"ה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אלא יש כאן דרך ולימוד להגיע לאמיתתה של תורה. בית הלל לא החזיקו בדעתם. הם שנו והקדימו את דברי בית שמאי - מתנגדיהם - לדבריהם, הם שמעו היטב את דעת זולתם בטרם החליטו הם עצמם מהי דעתם שלהם, ומתוך שנהגו כך, הגיעו למצב בו נזדככה דעתם והיתה מנופה ומזוקקת, וממילא הלכה כמותם, כי הם כיוונו לאמיתתה של תורה. ניתן להוסיף אם כן, עפ"י דברים אלו, כי לא רק משנתם היתה "מוסיף והולך" אלא כל אופי לימודם היה בחינת "מוסיף והולך", משום שכאשר שמעו תחילה בפתיחות את דעת זולתם, יכלו הם להוסיף, לחדד ולזקק את דבריהם ומתוך כך לכוון לאמיתות התורה שנקבעה כמותם.

ד. היהודי הקדוש מפרשיסחא פירש את מחלוקתם באור החסידות: ב"ש אומרים פוחת והולך- כלומר, אדם הרוצה לתקן את מעשיו, צריך קודם כל לפחות מהרע, שכל עבודתו תהיה ב"סור מרע" ואח"כ יהיה בחינת "עשה טוב" (וגם זה מתחבר למה שנתבאר לעיל על מידת ב"ש כמידת הדין בעולם). מאידך, ב"ה אומרים מוסיף והולך- כלומר, שיוסיף בתו"מ ועי"ז ממילא יגיע ל"סור מרע". ונמנו וגמרו שהלכה כב"ה, כי אם ימתין עד שיתקן את כל הרע- יכלו הימים והם לא יתמו, אלא כל עבודתו תהיה ב"עשה טוב" עד שיסור ממנו הרע לגמרי. (וכמו שמובא שיש שני דרכים לנקות סיר- לקרצפו שעות מהלכלוך, או להציפו ולהשרותו שעות מספר במים חמים. ה"עשה טוב" הוא למלאות את החיים בעשיה טובה ומתוקנת שתציף את האדם ועי"ז ממילא יתקן מעשיו גם ויסור מרע).

וכפי שפירש בעל ה"חידושי הר"ם": "סור מרע"- אל תחשוב כלל על הרע, אלא "ועשה טוב"- עשה מצוות ואז ממילא יסור הרע ממך.

ועל דרך זו גם רמזו חז"ל בכך שסידרו מסכת נזיר לפני מסכת סוטה (על אף שבתורה זה ההיפך במטרה שילמד מהסוטה וידיר עצמו מן היין), ללמדנו שיכול האדם להתחיל לעסוק בנזירות עוד בטרם התרחק לחלוטין מקלקול הסוטה. יעשה טוב- ובכך ממילא יגמל מן הרע כמשנת ב"ה "מוסיף והולך".

ה. ביאור נחמד נוסף במחלוקתם מביא בספר "שלל רב" בשם בעל ה"זבד טוב" עפ"י הגמרא (שבת לא:): שמספרת על גר שביקש להתגייר כדי לקיים מצוות התורה שבכתב ולא בע"פ, בא לפני שמאי ודחהו, לפני הלל וגיירו. וזה משום ששיטת ב"ש היא שנר הקודש צריך להיות מלכתחילה בכל תוקפו, ואח"כ פוחת והולך, כל אחד כפי השגתו, עד שיעלה שוב. ואילו ב"ה סוברים שהדרך היא "מוסיף והולך", כמו אצל הגר שקיבל עליו מעט ואח"כ הוסיף עד שקיבל הכל.

חנוכה בביהמ"ק.

בשו"ת מור ואהלות להג"ר אליהו פוסק זצ"ל כתב: "נראה לפענ"ד דבזמן שביהמ"ק היה קיים, אחר שנעשה הנס חנוכה, היו מדליקין ג"כ נר חנוכה בביהמ"ק במנורה אחרת (והיינו באחת מהמנורות שעשה שלמה במקדש כמובא במסכת מנחות צח:): ואפשר בנמורת של בית חשמונאי וכו'".

וכמה נרות הדליקו א"כ בביהמ"ק בכל יום? מסתבר א"כ שהדליקו בכל יום את כל הנרות שהיו באותה מנורה (דשיטות ב"ש וב"ה הינם כמאה שנה אח"כ לפחות).

מכבי או מקבי

הנה בסדר הדורות (בערך יהודה מכבאי) כתוב "מכבאי הוא בלשון יון גיבור ואיש מלחמה, וי"א שכך היה כתוב על דגלו "מכבי" שהוא ר"ת מי כמוך באלים ה. בשל"ה הקדוש (מסכת תמיד) כתב שהוא ר"ת ברוך כבוד ה ממקומו עי"ש דבריו המופלאים.

והחת"ס כתב (בהגהות לשכת הסופרים לשו"ע אה"ע קכט, ז) "והנה מצינו שיהודה המכבי הוא ר"ת מתתיהו כהן בן יוחנן (ויילף מינה שצריך בגט להקדים שם הכהן לתוארו ככהן לפני שם אביו).

ואמנם ישנה גירסה אחרת מכת"י לגרוס מקב"י בקר"ף ונאמרו בה כמה ביאורים ורמזים. המפורסם בהם שזה ע"ש המקבת שהיתה כלי הנשק שלו, אך י"א שזה ע"ש הר"ת מעולם קווינו בך ה שמרמז על מידת הביטחון העצומה שלהם, וכן נמצא בספר צרור המור שכתב מקבי ובספר מעדני יוסף שהביאו ביאר ע"ש סוף האותיות שהיו רשומים על דגלו של שבט דן המאסף לפי המדרש שנכתבו שמות האבות על דגלו וסופי תיבותם הם: מק"ב והוסיפו ס"ת של לוי ונעשה מקב"י.

פך השמן החתום בחותם כה"ג- ההיסטוריה של פך השמן והכה"ג.

בדברי הש"ך עה"ת "ויותר יעקב לבדו" אמרו חז"ל אל תקרי לבדו אלא לכדו. מאין בא לו זה הכד, כשיעקב שם האבנים מראשותיו והשכים בבוקר מצאן אבן אחת, ונתבצר לו כד של שמן ויצק על ראשה וחזר הכד ונתמלא, אז ידע יעקב שהוא מזומן לברכה ואמר אין זה ראוי להניחו כאן (וחזר בעבור אותן פך קטן, וז"ש במקלי עברתי את הירדן, כי אותו שמן היה לו בתוך מקלו ושם החזיקו) והוא השמן שנמשחו ממנו המשכן וכליו, המזבח ואהרן ובניו המלכים ועדיין כולו קיים, כמו שאמרו חז"ל (כריתות ה:): "זה לי לדורותיכם"- הוא כד השמן של הצרפתית שאמר אליהו כד השמן לא תכלה, והוא אסוך השמן של עובדיה הנביא. ולדברי הש"ך הנ"ל יש המשך במדרש- "לפי שמצאנו שהקב"ה אמר לו ליעקב אתה מסרת נפשך על פך קטן בשבילי, גם אני בעצמי אשלם לבניך בפך קטן- לבני חשמונאי, שנעשה נס עי"י פך קטן".

ובהקדמת "ים התלמוד" (ב"ק אות ל) צירף שני המאמרים יחד ש"אותו שמן שיצק יעקב על האבן, הוא השמן שנמשחו בו כל כלי המקדש..ואותו הפך נתגלה לבני חשמונאי". נמצאנו למדים שפכו של יעקב נתגלה להם, ועתה מה שנאמר בהמשך "חתום בחותמו של כה"ג" מביא ה"ילקוט שמעוני" (קלב) "אמר לו הקב"ה למיכאל, יפה עשית כהן שלי בעל מום? אמר לו הקב"ה והלא אני כהן, אמר לו אתה ברקיע והוא כהני בארץ". כלומר,

מאבקו של שרו של עשיו נגד יעקב היתה מלחמה נגד הכה"ג שחזר ליטול את פך השמן, ומאז החליט הכה"ג שהוא יעקב שפך זה אינו ראוי להניחו בגלוי וע"כ חתמו בחותמו שלו- ואותו פך נתגלה לימים לבני חשמונאי.

על מעשה אבות סימן לבנים, וכוחם של הנשים.

"לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבוא רוגז" (איוב ג). במדרש מובא כי הכתוב הזה יעקב אבינו אמרו כשבאה עליו צרת יוסף. "לא שלותי"- מעשיו, "ולא שקטתי" מלבן, "ולא נחתי" מדינה, "ויבוא רוגז" קפץ עלי רגזו של יוסף. בפסוק זה מרומזות ארבע צרות מרכזיות דרמטיות שעבר יעקב אבינו בחייו. בספ"ה ק המשיילו זאת בחינת "מעשה אבות סימן לבנים" כנגד ד' מלחמות ומלכויות שיבואו להילחם בעם ישראל, עשיו זה כנגד אדום, שכמו זרע עמלק מאז ומעולם רוצים השמדה טוטאלית של הגוף, לעומ"ז לבן זו השמדה רוחנית של השכלה רעיונית (גם הפזמון מעוז צור השימוש במילה זהה אגב, "וגם שם לא שקטתי").

גם בין הצרה שבמעשה דינה לחנוכה ישנה זיקה עמוקה, שבעצם היתה חלק ממרד החשמונאים ההיסטורי שהביא לנס ההצלה שעליו אנו מודים בחג זה ומפרסמים את הנס: למעשה, לא זו בלבד שהנשים "אף הן היו באותו הנס", אלא שיש להן חלק דומיננטי מאוד בסיפור ההצלה. אחת הגזירות הנוראיות שגזרו יון היתה שכל בתולה תיבעל להגמון תחילה. גזירה זו נמשכה למשך למעלה משלוש שנים, כאשר התייעוד הוא מחד שנכנעו בלית ברירה לגזירה הנוראית ומאידך שיש שנמנעו מלהינשא עקב כך, לאחר זמן זה נישאה בתו של יוחנן כה"ג- חנה לת"ח, ובמהלך החתונה, שמסתבר מנתה את כל סלתה ושמנה של הציבור הצדיק והטהור, עשתה חנה מעשה והתפשטה בפומבי לתדהמת כל הנוכחים, לתגובתם של אחיה שכבר רצו להורגה, הגיבה הטענה שאיך לא משנה להם שהיא תיבעל להגמון ומה ההבדל, ובאה אליהם בטרוניה תוך השוואה לדינה שהיו לה רק את שני אחיה שנלחמו עבורה, ואילו הם כמה אחים ותלמידים ואינם עושים מעשה. תוכחה מגולה זו, גרמה להם לעשות צעד, והלכו למלך כאשר בפייהם טענה כי לא מכובד מספיק עבורם שתיבעל להגמון אלא רק למלך עפ"י רום דרגתם המקבילה, ובאשר הוא הוחמא והסכים לכך, נכנסו ולחמו בו והרגו אותו. (הסיפור הנ"ל הובא ג"כ בשינויים מספר במ"ב ובכל- בו ולפיהם יהודית היתה שמה של בת הכה"ג, כמו"כ לפי גרסתם היא זו שערפה את ראשו והביאה אותו לירושלים לאחר שהאכילהו בין וחלב (וע"כ המנהג לאכול מאכלי חלב בחנוכה). אך עפ"י ספר חשמונאים ב מכתובים אחרונים ועוד נראה כי קיים בלבול מסוים מסיפור נוסף ודומה על יהודית בת בארי, שהיתה אלמנה ועזרה להילחם בנציב בעורמה כאשר צרו על העיר בצורה זו, וככל הנראה נוצר שיבוש ואיחוד בין הסיפורים, כשלמעשה אלו שתי נשים, לאורך התקופה בפער של שנים ספורות שתורמו את חלקן ברצף הנס והנצחון).

הדרך של לבן- יון בשונה מהטקטיקה של עשיו-עמלק היתה לא לפגוע בגוף, כי אם לזרוע זרות לתוכו, לצקת השכלה וחכמה מזויפת ולעקור את העומק והתוכן הפנימי היצוק ביהודים ובחכמתם.

המהר"ל קורא לזה- גלות. משום שגלות היא אינה בהכרח לקחת את ה"אדם" מתוך ה"מקום" הטבעי שלו, ארץ ישראל, אלא גם לקחת את ה"ארץ ישראל" שלו מתוכו ומתחת רגליו. היינו שיון רצו להכניס את ה"רחוב" הזר והגויי על תרבותה לתוך הבית והצביון היהודי. פעולה שיש לה גם ביטוי בכך שעקרו את הדלתות מכל בית (כמובא ברמב"ם באגרות תימן) במטרה לתצפת על כל אחד בכל רגע נתון שלא יעסוק בתורה ובמצוות. יש בכך סמליות גם לכך שרצו להכניס את ה"רחוב" לבית, ללא שום מעצור ודלת. על אותה סמליות אנו מתאמצים בחג החנוכה ומשמרים על ה"דלת", על מפתן הכניסה לבית. שמים שם את כל ה"תותחנים" הכבדים- הנשק הסודי, ומגינים על הבית בעוז, מוקפים במצוות, עם מזוזה לשמירה בימין, חנוכיה משמאל וציצית על האדם, באמצע. משום שבמלחמה רוחנית כמו במלחמה הגשמית, צריך לשמור על הפתח כדי שהשונא לא יוכל להיכנס, ע"כ מדליקים בפתח (ובחלון) כי "לפתח חטאת רובץ", והמלחמה על ה"בית" מתחילה בדלת ובחלון.

"חושך זו גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל" (בראשית רבה ב)

חז"ל דקדקו בלשונם ולא אמרו שהיוונים "הורידו חשיכה לעולם" או "החשיכו את הארץ בגזירותיהם", אלא- "שהחשיכו עיניהם של ישראל", כלומר: היוונים גרמו לכך שישאל לא יוכלו לראות את האור הגדול של התורה ומצוותיה, אך האור עצמו- נצחי הוא (רמז לחנוכה- חנו-כ"ה. המילה הכ"ה בתורה מתחילתה היא "אור"), ואי אפשר להחשיכו לעולם. העיניים הם אלא שחשכו וע"כ לא יכלו לראות, כדברי הבעש"ט שלפעמים האצבע הכי קטנה- על העין, כבר מונעת מאיתנו לראות את העולם כולו.

עניין הראיה הוא גם חלק מהותי במערך ההודאה של חנוכה. המצווה היא בהדלקת נרות לפרסום וראיה נגלית וחיצונית, בחינת עין, שנראית לעין כל, כנגד הנהגת ניסים גלויים ונראים לעין, לכן גם נתקנה ברכה על ראייה כשלעצמה- מה שלא מצינו באף מצוה אחרת, ואילו בפורים, בשונה המצוה היא בקריאת המגילה שאחד קורא וכולם יוצאים בשמיעת האוזן- כנגד ניסים נסתרים ובלתי נראים, ולכן הביטוי של ההודאה עליהם הינם ג"ע בשמיעת האוזן, בחינה נסתרת ועמוקה, ולא בראייה חיצונית של עין.